תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר נזיקין

מהרש"א - חידושי אגדות
על בבא מציעא

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על בבא מציעא

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-בבא-מציעא/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה 38-202611161024v של הספרייה.

תוכן העניינים

דף כ: 5
דף כג: 5
דף כד: 5
דף כט: 5
דף ל: 5
דף לא: 6
דף לג: 6
דף לג: 8
דף לח: 9
דף מב: 9
דף מט: 10
דף נח: 11
דף נט: 12
דף נט: 14
דף ס: 16
דף סא: 16
דף סב: 16
דף ע: 17
דף עא: 17
דף עה: 17
דף פג: 18
דף פג: 19
דף פד: 20
דף פד: 21
דף פה: 23
דף פה: 25
דף פו: 27
דף פו: 28
דף פז: 32
דף קז: 35
דף קז: 36

דף קיד: 37

דף כ:

מר אמר משום לתאי דידי פקע כו'. כה"ג איתא בפ' לא יחפור בההוא דנח נפשיה דרב אדא בר אבא שכ"א מרבנן אמר אנא ענישתיה וכתבו התוס' שם שכ"א היה מתאונן שעל ידו מת כו' ע"ש והיינו דודאי לא היה כל אחד משתבח ומתפאר בכך וה"נ הכא איכא לפרושי דלא היה כ"א משתבח משום זכותו וחשיבותו נעשה כך שפקע ארזא אלא משום לתאי דהיינו מזלי הוא גדול יותר ממזלו וק"ל:

דף כג:

בהני ג' מילי עבידי רבנן דמשני במלייהו במסכתא כו'. פרש"י יש בידך מסכתא כו' יאמר לו לאו ומדת ענוה היא עכ"ל אבל מדברי הערוך נראה לפרש עבידי רבנן דמשני במסכת ע"פ מ"ש למד לשונך לומר איני יודע פן תתבדה:

בפוריא עיין פרש"י ותוס' עוד י"ל ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה דחייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן כו' עבידי רבנן דמשנין לומר דלא ידע גם אם הוא אינו מבוסם כל כך וידע:

ובאושפיזא עיין פרש"י ותוס' עי"ל ע"פ מ"ש פ' העור והרוטב פומבדיתא לוייך שני אושפיזך דהיינו שלא יודיע להם אושפיזו שלא יגנבו ממנו שום דבר כפירוש רש"י שם והיינו דעבידי רבנן לשנות בהא והשתא הוו ג' דברים שמשנין מענין לומר איני יודע גם בדבר שיודע וק"ל:

דף כד.

בפוריא עיין פרש"י ותוס' עוד י"ל ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה דחייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן כו' עבידי רבנן דמשנין לומר דלא ידע גם אם הוא אינו מבוסם כל כך וידע:

דף כט:

מי שהניח לו אביו ומעות הרבה כו' מפורש בחולין:

דף ל:

והודעת להם זה בית חייהם כו' כאן פרש"י ללמוד להם אומנות כו' וחוקות ותורות כתיב ברישא דקרא עכ"ל שא"ל יתרו למשה אחר שתזהיר אותם ברישא אחקים ותורות

והודעת להם כלומר תודיע להם דבר הצריך להם ולגופם דהיינו מחייתם ואומנתם דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה אבל בפרק הגוזל קמא פרש"י דוהודעת להם קאי נמי אתלמוד תורה וזו היא בית חייהם ע"ש כי היא חייך וגו' ואפשר שהוא דבר נוסף ארישא דקרא וזו בית חייהם משמע דהיינו לקבוע להם בתי מדרשות לת"ת ואמר את הדרך זו ג"ח כו' דכתיב הדרך בה' הידיעה הוא הדרך הידוע דרך ה' להלך אחר מדותיו כמ"ש בסוטה פ"ק אחרי ה' תלכו וכי אפשר כו' אלא להלך אחר מדותיו מה הוא מלביש כו' ואמר ילכו זו בקור חולים כו' דבהליכתו שם בלחוד בלי שום מעשה מקיימה כדמסיק בבן גילו דנוטל א' מס' מחליו ואמר בה זו קבורה כו' כי המתעסק במצות קבורת המת אין תכלית עשייתה רק בה כי אינו מצפה לתשלום גמול והוא חסד של אמת משא"כ בשאר ג"ח:

ואמר ואת המעשה זו הדין כי הנעשה ע"פ הדין הוא המעשה הראוי ליעשות:

ואמר אשר יעשון הוא ענין נוסף נאמר לב' בעלי דינין שכ"א מהם יתרצה בו לפנים משורת הדין שהדבר תלוי בהם דהדיין לא יעשה לפנים משורת הדין בעל כרחם וק"ל:

דף לא:

פתוח תפתח אין לי אלא לעניי עירך כו' דהוה משמע כן משום דכתיב לעיל מיניה כי יהיה בך אביון באחד אחיך מאחד שעריך וגו' דמשמע עניי עירך וק"ל:

שם נתן תתן אין לי אלא מתנה מרובה כו' משום דלשון נתינה משמע דבר חשוב דמקרי נתינה כדאמרינן בראשית הגז תתן וגו' שיעור נתינה וק"ל:

שם אין לי אלא שאין לו ואינו רוצה כו' מבואר פרק מציאת אשה:

דף לג.

כל המקיים בעצמו כך סופו לבא כו' עיין פרש"י ועוד נראה לדקדק מדלא קאמר כל העושה כך וקאמר כל המקיים דר"ל שמי שאומר דלכך מחזיר אבידתו ולא אבידת אביו לקיים מקרא זה אפס כי לא יהיה וגו' שלא יעני הנה הוא פותח פיו לשטן וסופו לבא לידי כך וק"ל:

שם ת"ח שבבבל עומדין זה כו' מפני חכם ודאי מדינא עומדין דקי"ל דעומדין מפני יניק וחכים אפי' אינו רבו וצ"ל דהכא איירי באינו מופלג בחכמה ולישנא דת"ח הכי משמע וכמ"ש התוס' בשם ר"י דיניק וחכים היינו דוקא מופלג בחכמה ונראה לפרש דקאמר ת"ח שבבבל שאין שם סמיכות ואפשר שכבר הגיע ההוא ת"ח למעלת יניק וחכים אבל

בא"י שיש שם סמיכות מפני ת"ח דהיינו שלא נסמך עדיין אין עומדין שלא הגיע עדיין למעלת יניק וחכים שא"כ היה נסמך כבר ודו"ק:

שם עד ארבעין שנין קפדי כו' משום דאמרינן פרק חלק כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר שכינה ומצינו בשכינה שהיו ישראל נזופין מ' שנה במדבר על שהרהר אחר השכינה ומזה יתבי מ' תעניתים יום לשנה וק"ל:

שם העוסקין במקרא מדה כו' מלת מדה הונח שיתנהג בה האדם במדה זו והוא מבואר ע"פ מה שכתב הרמב"ם בפ"א מהלכות ת"ת אהא דאמרינן שישלש אדם לימודו בתורה ומשנה ותלמוד בד"א בתחילת לימודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לו ללמוד תורה שבכתב כו' יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב כו' ויפנה כל ימיו לתלמוד לפי רוחב לבו וישוב דעתו עכ"ל ולזה אמר דמקרא מדה ואינה מדה שאינה נוהגת במדה רק זמן מועט משנות האדם דהיינו עד י' למשנה ואמר להוסיף במשנה שהיא מדה נוהגת יותר זמן ארוך בגדלות האדם אבל לא בתלמוד וע"כ אמר במשנה שנוטלין עליה שכר לפי שעיקר לימוד המקרא בקטנות עד י' שאין לקטן שכר לימוד כגדול המצווה בה משא"כ במשנה שהיא בגדלות עד ט"ו שנים לתלמוד ואמר בתלמוד שאין לך מדה גדולה מזו שהיא נוהגת כל ימי חיי האדם וכמ"ש הרמב"ם וכן שנינו באבות אמר בתחלה בן ה' למקרא בן י' למשנה עד בן ט"ו לתלמוד כו' ובתר הכי תני בן בג בג אומר הפוך בה כו' וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה דהיינו שהיא נוהגת כל ימי חייו וע"פ הדברים האלה אמר הא גופא קשיא אמרת בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו שנוהגת כל ימי חיי האדם ואמרת ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד ומשני בימי רבי נשנית משנה זו דהתלמוד אין לך מדה גדולה מזו והיו סוברים דמדה זו הנוהגת אף בנערות ושבקו כולי עלמא כו' דהיינו אף הנערים שלא הגיעו עדיין לט"ו שנים ולרוחב לב לתלמוד כמ"ש הרמב"ם שבקו המשניות ואזלו ללמוד בתחלה תלמוד הדר דרש להו הוי רץ למשנה כו' הלימוד של הקטנים שהוא במרוצה כדאמרי' פ' נערה כל המכניס את בנו פחות מבן ו' חביריו רצין אחריו להיות פקחין בתורה כמותו ואינן מגיעין למעלתו וכן הוא גם לימוד הנערות שהוא יותר במרוצה מלימוד הזקנה דבקטנות ונערות נראה במהרה ובזמן מועט שבח הקטן והנער והצלחתו בלימודו גם הלימוד בעצמו הוא אז במרוצה שאין צריך למקרא ולמשניות ישוב דעת כ"כ כמ"ש הרמב"ם וע"כ אמר הוי רץ למשנה דכל זמן לימוד הריצה דהיינו בנערות יהיה במשנה ולא בתלמוד שעדיין לא הגיע אז למעלה זו שצריך בה ישוב דעת ודו"ק:

דף לג:

הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשו כו' לכאורה לפי המובן מכוונת המאמר שיהיה כל ע"ה פורק ממנו עול תורה ופוטר עצמו מדין ת"ת כי טוב לו כן שיהיו זדונות נעשות לו כשגגות משילמוד ויהיו נעשות לו השגגות כזדונות גם קשה למה יהיו נעשות הזדונות כשגגות בע"ה לענין עונש כיון שהוא עושה בזדון ונראה לומר דלמעלת הלימוד אמר כן וה"ק דשגגות דבר הראוי להיות סתם בן אדם נכשל בה בשוגג שאינו יודע שהיא עבירה כגון זדון שבת ושגגת מלאכה שאין כל אדם יודע כל המלאכות האסורות בו נעשות לת"ח כזדונות שהוא יודע באיסורם והוא נזהר בהם כמו שנזהר כל אדם בזדונות כמו זדון שבת שכל העולם יודע איסור מלאכה כו' והוא שאמר ששגגת תלמוד עולה לו זדון שיהיה נזהר ממנו אבל בע"ה אמר שזדונות כו' דהיינו דבר הראוי להיות זדון בסתם בן אדם כגון זדון שבת וכל הדברים הידועים באיסורם הנה מתוך שאינו לומד אינו נזהר בהם וגם הזדונות קרובים לו לעבור כמו השגגות לשאר בני אדם ומזה נסמך זה המאמר החרידים על דברי אלו ת"ח שהם חרידים במצות ה' להזהר בהם אף בשגגות כמו בזדונות ואמר אחיכם אלו בעלי מקרא הם הקטנים אף שלא הגיעו עדיין למעלתכם אחיכם הם כי אפשר בגדולתם יגיעו למעלתכם ושנאיכם הם בעלי משנה ושנאיכם מלשון משנה ומצינו בתוספתא אם רבי לא שנאה כו' וגם הם אפשר בגדולתם יגיעו למעלתכם ואמר מנדיכם אלו ע"ה שאין רצונם להגיע למעלתכם וע"כ קראם מנודים ומרוחקים הם מכם כדאמרינן בפ' אלו עוברין לא ישא בת ע"ה שהם שקץ כו' ויש לדקדק שאמר ונראה בשמחתכם משמע שאלו הג' כתות בעלי מקרא ובעלי משנה וע"ה והנביא עמהם יראו בשמחת הת"ח אבל הם עצמם לא יהיו בכלל שמחה ולבסוף קאמר כו' וישראל ישמחו דמשמע דכל ישראל ישמחו וע"ק לפרש"י יהיה ונראה בשמחתכם למדבר בעדם כולנו נראה בשמחתכם מאי מייתי מיניה ראיה דלא פסק סברם דאדרבה משמע שהם יראו בשמחת הת"ח ולא יהיו בכלל השמחה ויש לפרש דה"פ אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם דאלו הג' כתות שהולכים אחר פשוטו ונגלה של התורה ואין להם עסק בנסתרות כמו בעלי התלמוד שהולכים בעמקי ההלכה ודרכים הנסתרים הם אומרים שזה שלא הגיעו להשגה זו יחשבו להם הג' כתות למעלה וזה שאמרו למען שמי כי בשבילם שאין דורשין במופלא יכובד ה' כמ"ש כבוד אלהים הסתר דבר וע"כ אמר שמא ע"י שיאמרו כן להחזיק זה להם למעלה אף אם ירצו אח"כ להגיע למעלת הת"ח פסק סברם שא"א להם להגיע למעלת ת"ח ואמר ונראה בשמחתכם שהנביא עם הג' כתות יתראו בכלל שמחת הת"ח ונו"ן ונראה היא נו"ן הנפעל וכמו ונראה ונשתחוה לפניך וגו' הנביא כלל עצמו עמהם

לפי שחכם עדיף מנביא שאמר שהוא עם הג' כתות אם ירצו יגיעו למעלת החכם שאף לע"ה אם יתן לבו ללמוד אפשר לו להגיע למעלת ת"ח כמו שמצינו בר' עקיבא פרק אלו עוברין שהיה ע"ה ונעשה ת"ח וכינה לימוד ת"ח לשמחה לפי שהוא עומד בהלכה על בוריו משא"כ בעלי מקרא ומשנה כדאמרינן בסוטה ואמר שמא תאמר ישראל יבושו כו' ר"ל שמא תאמר שלא לפרש כן נו"ן ונראה נו"ן הנפעל רק נו"ן הרבים מדברים בעדם שאלו הג' כתות יראו הת"ח בשמחתם והם יבושו שלא יהיה להם שמחה זו ויאבד סברם כענין שנאמר יראו שונאי ויבושו וע"ז אמר ת"ל בסיפא דקרא והם יבושו דשינה כאן לומר לשון נסתר דלא קאי אג' כתות דלעיל מיניה רק קאי אעובדי כוכבים שיבושו וישראל ישמחו וא"כ ע"כ לא תפרש ונראה בשמחתכם אלא שיהיה ישראל בכלל שמחת הת"ח ונו"ן ונראה נו"ן נפעל ודו"ק:

סלייק פרק אלו מציאות

דף לח:

ממשמע שנאמר וחרה וכו' יודע אני שנשותיהן כו' עיין פרש"י דב' קללות הן ועוד נראה דה"פ וחרה אפי והרגתי וגו' גם אם יהיו עדים שנהרג במלחמה בחרב אין משיאין אשתו דאמרי בדדמי כדאמרינן ביבמות ונמצא שישארו נשותיהן אלמנות לעולם וכן בניהם יתומים לעולם וק"ל:

דף מב:

לעולם ישליש כו' יש לפרש שליש בקרקע דהיינו שיניח השליש בקרקע כדלקמן כספים אין להם שמירה אלא בקרקע וי"ל עוד דר"ל השליש ממה שיש לו יקנה לו קרקע וכ"א מהשלשה חלקים יש לו יתר שאת על חביריו ולא ראי זה כראי זה דהיינו שליש בקרקע שהן לו נכסים שיש להן אחריות דשאר נכסים אפשר שיאבדו ברגע אחד ע"י לסטים וגייסות אבל הארץ לעולם עומדת א"נ כדאמרינן בפרק הבע"י זרע ולא תזבין כו' דהני מתברכין ע"ש פרש"י ושליש פרקמטיא יש לו מעלה שיש יותר ריוח בפרקמטיא כדאמרינן נמי התם ק' זוזי בעסקא כל יומא בשרא וחמרא ק' זוזי בארעא מלחא כו' ושליש תחת ידו יש לו מעלה להיות מזומן לו כל שעה לצורך הבא לאדם פתאום כדאמרינן בשמעתין וק"ל:

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי כו' ואין הברכה מצויה אלא בדבר שהעין כו' כוונת הענין הוא אחד אבל משמעות דורשין איכא בינייהו מ"ד אלא בדבר הסמוי כו' דריש

באסמיך מלשון סימוי עין ומ"ד אלא בדבר שהעין כו' משמע ליה באסמיך כפשוטו מלשון אוצר דבדבר המונח באוצר ואין העין שולט בו הברכה מצויה ועי"ל דדריש ליה ממלת אתך שהוא מיותר דבר שהוא אתך ואין אחר שולט בו הברכה מצויה בו וק"ל:

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי כו' משום עין הרע של אדם כדאמרינן פ' המקבל הכל בעין א"נ שלא יהא יד השד שולט בו כדאמרינן פ' כ"ה מלתא דציירן וחתים כו' לית לן רשותא והיינו דמייתי ליה הכא אהא דקאמר לעיל וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך דר"ל אע"פ שצרורין ואין יד השד שולט בו יהיו בידך שלא יאבדו ע"י בני אדם וק"ל:

ההולך למוד כו' התחיל למוד גורנו כו' יבקש כן קודם המדידה שאז יחול הברכה שאח"כ תפלתו שוא כדמסיק ומה שבא למדוד אפשר כדי למכרו או משום מעשרות דלא ניתן במאומד. ובשם הרמב"ם כתב הכסף משנה שלא חייבו ברכה אלא בהולך להפריש תרומה ומעשרות כו' שנאמר והביאו את המעשר וגו' והריקותי לכם ברכה וגו' וע"כ תקנו ברכה זו לומר שהבטחתו קיימת כו' עכ"ל ע"ש אבל מדמייתי הכא קרא דיצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' לא משמע דבמעשר דוקא קאיירי ואיכא למימר דמשום מדידה אחרת כגון למכור כיון דלא חייב בה לא תקנו בקשה זו דהא אם לא היה מודד היתה הברכה חל אף לעולם בכרי הזה אבל במעשרות כיון דע"כ חייב במדידה משום מצות מעשר כדי שלא תבא תקלה ע"י מדידתה תקנו הבקשה והברכה שיחול הברכה קודם המדידה ודו"ק:

אין הברכה מצויה בדבר השקול כו'. מה שיש לדקדק בזה עיין פ' כ"ה:

סליק פרק המפקיד

דף מט.

מת"ל הין צדק והלא הין בכלל איפה כו'. לפי פשוטו פרש"י בחומש דאיפה היא מדת היבש והין מדת הלח וכן מוכח בכמה מקומות בתלמוד אבל מ"מ ההין בכלל איפה היא חלק ששית ממנה דהין י"ב לוגין ואיפה ע"ב לוגין כפרש"י בשמעתין ואין להקשות דתקשי ליה נמי במשורה שהיא מדה קטנה בלח למה לי והלא בכלל איפה היא די"ל כדאמרינן פרק הספינה במשורה שלא ירתיח וק"ו מה משורה שהיא א' מל"ו בלוג הקפידה כו' וק"ל:

אבל אמרו מי שפרע מדור וכו' וממצרים בים כו' קללו בפורענות רשעים שזה עושה כמעשיהם אשר פיהם דבר שוא ואין עומדין בדיבורם משא"כ בבני ישראל שנאמר בהו שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וק"ל:

דף נח:

אם היה בן גרים כו' אם היה גר כו'. עיין בזה דברי התוס' ומה שכתבנו בזה בחידושי הלכות מיהו ק"ק בזה דמ"מ ה"ל למיתני כולה בגר ולמיתני ברישא היה גר אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן כו' ונראה לומר דבגר אין כאן אונאה שיאמר לו זכור מעשיך הראשונים דמה"ט הוא עדיף טפי אפילו מישראל כשר שפירש ממעשיו הראשונים ובא לחסות תחת כנפי השכינה ויצא הפסדו בשכרו זה משא"כ בבעל תשובה שכבר נצטוה וחטא וכן בן גרים הוא לא בא להתגייר רק אביו אבל דבר זה אונאה לו:

היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר פה שאכל נבילות כו' ולא נקט שאכל שאר איסורין משום דהני גריעי טפי שאכל דבר שהנפש קצה בהם דמה"ט אמרינן בפ"ג דהוריות דאוכל נבילה וטריפה כו' סתמו מין הוא משא"כ באוכל שאר איסורין ודו"ק:

הלא יראתך כסלתך תקותך ותום וגו' לפי' התוספות וי"ו ותום דרכיך אינו מיושב וצריך לסרס המקרא ותום דרכיך תקותך ונראה לפרש דודאי היה איוב מוחזק ומפורסם לכל לירא ולתם בדרכיו אלא שא"ל חבריו שלא היית ירא לש"ש רק לקבל פרס ויהיה כסלתך מלשון מזל כמו כוכבי השמים וכסיליהם ע"ש כסיל וכימה וא"ל ראינו עתה בך כי יראתך שהיית ירא בשביל כסלתך ומזלך שהיה טוב הוא תקותך ותום דרכיך הכל היה ע"ש מזלך ורוב הטובה שהיה לך ולא לש"ש זכור נא מי הוא נקי לאלהים כמ"ש והייתם נקיים מה' וגו' ואבד אבל אתה לא היית נקי מה' כי כל מעשיך לא היו רק לכסלתך ולרוב הטובה וע"כ היית אבד וק"ל:

גדול אונאת דברים כו'. שנאמר בו ויראת מאלהיך כו' יראה דבלאו הני טעמי דלקמן דזה בגופו כו' וזה לא ניתן להישבון כו' קאמר הכא דגדול אונאת דברים מדכתיב בו ויראת מאלהיך ויש לפרש מדכתיב ביה ויראת והוה דבר המסור לבוחן לבבות לבד ה"ל גדול מאונאת ממון דה"ל דבר המסור להכיר גם לבריות דזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד כו' כדאמרינן בפרק מרובה דמה"ט החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן וק"ל:

א"ל שפיר קאמרת דאזיל סומקא כו' פירשו התוס' שמאדים בתחלה לפי שהדמים מתאספים לברוח כו' עכ"ל ולא ניחא להו כפשטיה דהאדמומית שהיה שם כבר בפני

אדם אזיל והולך ומתלבן פניו דא"כ אלישנא דמתני' דפ"ג דאבות דתני המלבין פני חבירו כו' המ"ל נמי הכי דמ"ה קרי מלבין אלא דהכא מדמדמה ליה לשופך דמים קאמר שהדם מתאסף לברוח כמו שמתאסף לברוח ע"י שפיכת דם ולשון אזיל שהולך ומתאסף לברוח ודו"ק:

במאי זהירי א"ל באחווריי אפי כו' עדיפא ה"ל למנקט למזהר אפילו במכנה שם רע ודש בשמיה כדמסיק דה"ל נמי מג' שיורדין ואין עולין אבל נקט דזהירי באחווריי אפי שאין רוב העולם נזהרין בו בכל יום ע"ש וק"ל:

דדש ביה בשמיה פרש"י ואין פניו מתלבנות מ"מ זה להכלימו נתכוון עכ"ל והוא דחוק קצת שיהא זה נענש כ"כ על כוונתו כיון שאין חבירו נכלם ולולי פירושו היה נראה דנקט המכנה שם רע דה"ל כמוציא ש"ר אף אם אין חבירו מתבייש מיהו הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה לא כתב אלא המכנה סתם ע"ש וק"ל:

דף נט.

מ"ד ובצלעי שמחו כו' פירוש הכתובים לפי דרשה זו ע"י צלעי שחטאתי מן הספק שמחו ונאספו על שחטאתי בדבר נכים הנהרגים במלחמת בני עמון ונהרג אוריה עמהם ואנכי לא ידעתי שנהרג עמהם ונשאתי אשתו קודם שנהרג דה"ל ספק א"א למפרע ואמר בחנפי לעגי וגו' שאמרו דרך לעגה הבא על א"א כו' ועלי חרקו שינימו שכוונתם בזה היה עלי ואפשר שאמר שעוסקים בנגעים כו' והיה להם ליזהר בלשונם הרע עלי שהנגעים באים על לשון הרע כדאמרינן בערכין ואגב דנקט נגעים נקט נמי אהלות דבכל מקום הוזכרו בהדדי כדאמרינן כלך אצל נגעים ואהלות ואמר אדני כמה וגו' אמר כן דרך תשובה להם ואמר השיבה נפשי וגו' הגם שהייתי חייב מיתת הגוף דהבא על א"א מיתתו בחנק הנה נפשי ונשמתי נצלת משואיהם מחושך ומדינה של גיהנם שנתחייבו הם על הלבנות פני ומתיישב בזה דשפיר איכא למימר דהבא על א"א הוה מג' שיורדין ואין עולין ממש והכא לא קאמר דיש לו חלק עוה"ב אלא במיתתו בחנק כדאמרינן פרק נ"ה דמיתת ב"ד היא כפרתו והשתא נמי שפיר קאמר נוח לו לאדם שיבא על ספק א"א כו' דהיינו אפילו באינו נהרג בב"ד דומיא דמעשה דוד אבל ודאי א"א אם אינו נדון בב"ד אינו טוב ממלבין דתרוייהו יורדין ואין עולין והתוס' פי' בע"א ע"ש:

מתמר דכתיב היא מוצאת כו' עיין בזה בחידושי אגדות דפ"ק דסוטה:

אל תונו איש וגו'. עם שאתך בתורה ובמצות נראה לפרש מדשינה כאן באונאת דברים לכתוב עמיתו ובאונאת ממון כתיב אחיו דרשו באונאת דברים מלת עמיתו עם שאתך

בתורה ומצות אבל לבעל עבירה מצוה לבייש ולהונו בדברים אבל מאחיו דכתיב גבי אונאת ממון לא אימעט בעל עבירה אלא עובד כוכבים כדאמרינן באחיך דכתיב גבי ריבית ודו"ק:

מיום שנחרב בהמ"ק ננעלו כו' שתם תפלתי כו'. והוא מבואר בענין שלמה אף בארץ אויביהם והתפללו אליך דרך ארצם כי שם פתוח היה שער שמים מקום תפלה לעלות כו' כפרש"י בפ' ויצא ומשנחרב המקום ההוא ננעל השער אשר שם דוגמת מלך ב"ו שכועס ונועל שער חצירו בפני עבדיו ובעי תפלה ורחמים מרובים לפני המקום שיפתח מנעול השער ההוא ומזה נראה לפרש דבכ"מ שתם בשי"ן הוא לשון פתיחה ולא לשון סתימה כמו שתום העין דבלעם וישתום ויסתום ויגוב כו' דפ"ב דע"ז (ס"ט) והכא נמי איכא לפרושי הכי שאמר גם כי אזעק ואשוע על צרותי אין אני נענה בשועה וזעקה בעלמא אך שתם ופתח השער הוא תפלתי לאל ומדקאמר דבעי פתיחה שמעינן מיניה דננעל השער של תפלה ודו"ק. ואמר אע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא כו' ואל דמעתי אל תחרש וגו' עי' פרש"י הוא דחוק ונראה לפרש שסמך אסיפא דקרא שאמר ואל דמעתי אל תחרש כי גר וגו' שנתן טעם למה אין אני נענה בתפלה כמו בדמעה גר נאמר הדר בארץ נכריה כמו גרים הייתם בארץ מצרים וגו' וע"כ כי גר אנכי עמך ששערי חצר ממ"ה נעולים ממני וא"א לי לבא בנקל לפניו בתפלתי וצרותי מרובים כי תושב אני ככל אבותי שהם היו רגילים בחצר ממ"ה בא"י ולא כן אני גר בארץ נכריה אבל תושב אני ככל אבותי כשבא להיות יושב בשלוה באו לי צרותי כמו באבותי כמ"ש בפרק חלק כמש"כ וישב אינו אלא לשון צער שנאמר וישב יעקב וגו' ויבא יוסף את דבתם וישב ישראל בארץ וגו' ויקרבו ימי ישראל וגו' וישב ישראל בשטים וישב יהודה וגו' כמבואר בב"ר כשישראל מבקשים לישב בשלוה בעוה"ז בא השטן ומקטרג כו' ע"ש:

כל ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנם שנאמר רק וגו' פירוש הכתוב לא היה כאחאב בגודל העון כדאמרינן בחלק קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם כו' אשר התמכר לגיהנם ע"י עונו שהוא א' מג' מלכים שאין להם חלק לעוה"ב וזה ע"י אשר הסתה וגו' וק"ל:

כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה כו' אף אם נאמר דלמדין מן הכללות במקום שנאמר בו חוץ אין זה סותר הא דאמר לעיל שערי דמעה לא ננעלו דהיינו אונאה היינו דמעה דמתוך שאדם קובל על אונאתו יבא לידי דמעה כדאמרינן לעיל יהא זהיר באונאת אשתו דמתוך שדמעתה כו' וכדפרש"י לקמן גבי מקובלני מבית אבי אבא מבית דוד כו' חוץ משערי אונאה כו' וקרובה להוריד דמעה עכ"ל ויליף לה מדכתיב הנה ה' נצב על

חומת אנך כו' ד"מ כששער העיר ננעל אין רואה מתוך העיר לחוצה לה כי השער מפסיק אבל נצב על החומה רואה לחוץ ואין השער הננעל מפסיקו מלראות חוצה וק"ל:

ג' אין הפרגוד כו' הכא איירי אף בזמן שבהמ"ק קיים שהשער עדיין לא היה ננעל אך הפרגוד שהוא מחיצות וילון בעלמא נגד הפתח לצניעות בעלמא היה ננעל ואמר דמפני ג' אלו לא היה ננעל ומ"ה גבי אונאה לא יליף ליה מונצב על חומת וגו' שכתבנו לעיל דהשער אינו ננעל בפני אונאה ודמעה בזמן שאין בהמ"ק קיים אלא יליף לה הכא מתיבת אנך שלא היה הפרגוד ננעל אף בזמן שבהמ"ק קיים:

לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו כו' ר"ל לפרנסת ביתו דאפילו בשעת בצורת שאסור לאדם לאצור תבואתו כדאמרינן בפ' הספינה מיהא כדי הוצאתו לשנה שרי כדפי' רשב"ם שם וק"ל:

אלא על עסקי תבואה שנאמר וידל ישראל וגו' ופרש"י וידל ישראל לעיל מיניה כתיב ויעלו וישחיתו את יבול וגו' עכ"ל אבל קשה דבהאי קרא כתיב נמי ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור ואימא דמש"ה קראם דלים ונראה לפרש דמשמע ליה וידל ישראל אקרא דלקמיה בסמוך קאי שנאמר כי הם ומקניהם יעלו וגו' ויבאו בארץ לשחתה שבאו עם מקניהם לשחת התבואה כפרש"י שם ועלה קאי וידל ישראל והוא מבואר כי שאר דברים אינן הכרחיים כ"כ לאדם כמו הלחם והתבואה ולכך לא קראם דלים אלא על עסקי חסרון התבואה וק"ל:

אין הברכה מצויה כו' שנאמר ולאברם היטיב בעבורה דלפי פשוטו הוא מקרא חסר וכאלו אמר ולאברם היטיב פרעה בעבורה כפרש"י בחומש ולכך דרשו היטיב מי שבידו הטובה והברכה שהוא הש"י היטיב לו בעבורה וק"ל:

דף נט:

חרוב זה יוכיח כו' אמת המים יוכיח כו' כותלי בה"מ יוכיחו כו' יראה בזה כלפי מה שאמרו בפ' קמא דחגיגה דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות כו' מה נטיעה זו פרה ורבה אף דברי תורה פרה ורבה בעלי אסופות אלו ת"ח שיושבין ועוסקין בתורה הללו מטהרין והללו מטמאין שמא יאמר היאך אני לומד תורה מעכשיו ת"ל כולם נתנו מרועה אחד כו' אמרן מפי אדון כל המעשים כו' אף אתה עשה אזנך כאפרכסת לשמוע וקנה לך לב מבין כו' העולה מדבריהם אלו דדברי המטמאין והמטהרין כולם דברי אלהים חיים הם דאיכא צד לטמא וצד לטהר אלא שהתורה נתנה למטה להכריע ע"פ הרוב דכתיב אחרי רבים להטות וע"כ סיים קנה לך לב מבין לשמוע

כו' שאין לאדם להכריע בלי נטיית והכרעת הלב אך ישקול הדבר בדעתו לפי הבנתו ושכלו טרם שיטה לאחד מן הצדדים וע"כ א"ל ר"א אף שאתם הרבים להכריע הנה אמרו בתנאי אחרי וגו' הרבים כנטיעה זו שהיא פרה ורבה והוא ד"מ שיש לו לב מבין לפרות ולרבות בחכמה אבל הכרעת הרבים שלכם נגדי היא כנטיעת החרוב שאין בו פריה ורביה רק לע' שנה הוא עושה פירות ודבריכם עקורים הם כחרוב הזה שאינו עושה הרבה פירות וא"ל אין מביאין ראיה מן החרוב כי אפשר שעקירתו הוראתו הוא בהיפוך לפי שאתה מהמועט ואין לך פריה ורביה בחכמה ובדעת וא"ל אמת המים יוכיח כו' לפי שאמר להם כפי התשובה שהשיב להם שיש בכם הרבה אשר להם לב להבין להודות לדברי אבל מפני הגאוה כי כל אחד מכם מתבייש לחזור מדבריו אשר כבר היה עמו הרבים וע"פ מה שאמרו בפ"ק דתענית למה נמשלו ד"ת למים לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה כו' וע"כ א"ל הנה אמת המים יוכיח שהוא הולך באמת כפי דרך התורה ממקום גבוה לנמוך אבל אמת המים הזה יחזור לילך לאחוריו למקום גבוה כמו שאתם עושים לילך בדרך התורה לאחוריו אחרי גאוותכם וא"ל אין מביאין כו' שאפשר שהוראת חזרתו עליך שאתה המעוות ואין לילך אחריך כמו שאין האמה הולכת כדרכה רק לאחור וא"ל כותלי בה"מ כו' הוא כי מהידוע כי הבתי מדרשות הוא דבר הכרחי לתורה כמ"ש בלעם דכולן חזרו לקללה חוץ מבכ"נ ובתי מדרשות וע"כ אמר להם לפי דעת הרבים הנפולה והדחויה שלכם שאינה רק בדרך הקנטור ונצוח שאינו אמיתי ראוי שגם הבתי מדרשות אין בהם צורך והכרח וראוי ליפול וא"ל אם ת"ח מנצחין כו' כי הנצוח אמיתי נאמר לפי דעת אמיתת הלב של בעל הנצוח וע"כ אתם מה טבכם כי הבתי מדרשות יעמדו ללמוד בהם תורה להכריע לפי דעת הרבים ואמר ועדיין מטין כו' אפשר שאמר כן כי בכל דור ודור יש הלומדים בדרך הנצוח וקנטור כמו שחשב ר"א עליהם ויש לומדים לפי הנצוח האמיתי כדעת ר"י ושאמר לא בשמים היא כו' ואין משגיחין בב"ק כו' הוא כפי מה שאמרו לא ניתנה התורה למלאכי השרת וע"כ אין להכריע רק העוסק בה ושאמרו מנין שמשתמשין בב"ק כו' הוא בדבר שאינו נגד התורה וכמ"ש התוס' ושאמר ג"כ נצחוני בני נצחוני בני בלשון כפל אמר כן על ב' הצדדין הן המטמאין הן המטהרין שכ"א היה בידו תשובות ונצחון לדבריו:

א"ל רבי עקיבא אני אלך כו' מה עשה רע"ק לבש שחורים כו' היינו שהודיע לו דרך כבוד וע"כ לבש שחורים כו' כאלו הם מנודים ממנו כו' וז"ש כמדומה לי כו' לא שהם נידו והבדילו אותך אלא כאלו הם מנודים ומובדלים ממך ואמר שלקה העולם שליש בזיתים

כו' כי ג' אלו הם עקרי חיי נפש אדם כמ"ש בפ' הספינה ובפ' א"נ ולא לקה אלא שליש מהם שהוא המיעוט ע"ש שגם הוא היה המיעוט ורבים חולקין עליו וק"ל:

ההוא יומא ריש ירחא כו' פרש"י סבורה היתה שיהא החודש חסר וקבוע ביום ל' ולא יפול כו' ע"ש ואפשר זה בזמנם שהיו מקדשין ע"פ הראייה ולא היו מחזיקין ר"ח גם ביום ל' במלא אלא ביום ל"א אבל אנו נוהגים גם במלא לנהוג ר"ח גם ביום ל' וק"ק לפירושו דההוא יומא ריש ירחא הוה משמע שהיה באמת ר"ח בו ביום ונראה לפרש בהפך דההוא יומא ביום ל' ריש ירחא הוה ואחלף לה בין מלא לחסר שהיתה סבורה דמלא יהיה ויהיה למחר ביום ל"א גם כן ר"ח ולא יפול והחודש חסר היה וביום ל"א נפל על פניו ודו"ק:

דף ס:

חזי דאנא קשיש מאביך כו' משום הידור זקנים כדאמרינן פ"ק דקדושין ר"י הוה קאים מקמי סבי דארמאי ולכך נקט אשקיין מיא דאפילו שימוש קל כזה שאין בו טורח והיה אפשר לו לעשות לא ירצה בו משום מצות הידור זקנים וק"ל:

סליק פרק הזהב

דף סא:

במדה זו מדידת קרקע כו' דלמדידת מקח וממכר באמה לא אצטריך דהיינו גזל בעלמא וכן במשקל שלא יטמין כו' כדאמרינן לעיל וכן במשורה שלא ירתיח כו' וכמ"ש בפרק הזהב ע"ש וק"ל:

ל"ל דכתב רחמנא יציאת מצרים ברבית לפי שאלו הם מרבים מעותיהן בעול ע"כ אמר בהו אני הוא שהבחנתי כו' בין טפה של בכור כו' לפי שהם שיעבדו בישראל שנאמר בהם בני בכורי ישראל כדי לרבות נכסיהם כדי לבנות את פיתום ורעמסס ע"כ הכה הקב"ה בכוריהם מאב כפרש"י הרי שבאו עשרה רווקים כו' שהיה בדין לרבות נכסי בני אשה אחת להיות כפול פי שנים מנכסי אביהם ונתמעטו בהכותם כן זה שחושב לרבות נכסיו בדברים אלו בעול והקב"ה מבטל מחשבותיו ומבחין במעשיו וממעט מעותיו כמ"ש לקמן לגבי רבית נכסיו מתמוטטין וילמוד סתום מן המפורש ודו"ק:

דף סב:

וחי אחיך עמך חייך קודמין וכו' דמלת עמך משמע שיהא הוא טפל לך ונראה לפי הדרש דרבי עקיבא דאם היה הקיתון של מים של שניהם דמודה רע"ק לבן פטורא דשניהם

ימותו ואל יראה כו' ואפשר דהיינו טעמא כדאמרינן דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי מדמא דחברך וק"ל:

דף ע:

לחונן דלים אמר רב כגון שבור מלכא כו'. עי' פרש"י ובספר משלי פרש"י לחונן דלים הרשות כו' נוטלין ממונו ובונין בו גשרים כו' וזהו חנינת דלים כך דרש ר' תנחומא עכ"ל ולפי זה לכך נקט הכא שבור מלכא שהוא מלך פרס ואמרינן במלכי פרס בריש פ"ק דע"ז הרבה גשרים כו' ע"ש וק"ל:

דף עא:

א"ר יוסי כמה סמיות עיניהן של כו'. רשב"א אמר כל מי שיש לו מעות כו' יש לדקדק מאי כפר באלהי ישראל איכא בחותם על הרבית וע"ק מאי אשמועינן רשב"א כל מי שיש כו' וכי קרא אתא לאשמועינן ונראה לומר דקאי אדלעיל דקאמר עמי ועכו"ם עמי קודם בחנם וקאמר ר' יוסי כל התולה מעותיו בעכו"ם שהוא מסמא עיני העולם לומר שהם של עכו"ם ואינו רוצה להלוותן חנם נמצא עושה את עצמו עכו"ם הכופר באלהי ישראל וזה שדקדק לומר ישראל שהם עמי הם קודם והוא כופר בזה ועושה עצמו עכו"ם ורשב"א בא לומר בענין זה ודקדק בקרא שאמר עושה אלה במצות שב ואל תעשה ואמר דמשתעי קרא במי שיש לו מעות והיה לו אפשר להלוותן לעכו"ם ברבית ומלוה אותן לישראל שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך דהיינו שהיה אפשר לו ליתן בנשך לעכו"ם ונתן לישראל בחנם והא למדת שכל המלוה לעכו"ם ברבית ולא רצה להלוותן לישראל בחנם נכסיו מתמוטטין והכי מוכח הסוגיא דסוף פ"ב דמכות דמוקי להאי קרא כספו לא נתן בנשך אפילו ברבית לעכו"ם והשתא דאיירי בכה"ג אין זה סותר מה שפסק הרמב"ם שמצוה ליטול רבית מעכו"ם ודו"ק:

רשע יורד עמו לחייו פירוש אם היה בעל מלאכה קובע לו חנות בצדו כמ"ש בפ' לא יחפור בר מבואה דאוקי ריחיא קמפסקת לחיותאי וכי קרי ליה רשע בלא דינא פסקינן דינא דמוקי עליה ריחיא לכתחלה עכ"ל הערוך בערך חי ע"ש:

דף עה:

מלוי רבית יותר ממה שמרויחין מפסידין כו'. אמר כי טעות הוא בעיני מלוי הרבית והוא שהם חושבין כי המקבל מהם הנה הוא מרויח במעותיו וריוח הוא מקבל ממנו

ולא רבית ואינו כן כי יותר שמרויחים לפעמים הם מפסידין לפעמים ועוד אף בשטר עיסקא כיון שאינו נותן לו שכר טירחא ה"ז מפסיד שטורח בחנם ואם כן רבית נוטל ממנו ולא ריוח. ואמר ולא עוד אלא שמשימין מרע"ה חכם כו'. לפי ששאר בעלי עבירה אין מכחיש על עבירתו אבל זה מתנצל על עצמו כי משה חכם ותורתו אמת שלא ליטול רבית וזה שאני נוטל הוא ריוח ואילו היה משה יודע כן לא היה סותם דבריו שלא ליטול רבית ומלשון הזה משה חכם הוא מכחיש בנבואתו שאומר שאינו אלא חכם ולא נביא שהרי לא ידע וכו':

מנין לנושה בחבירו כו'. שאסור לעבור לפניו כו' כאלו דנו בשני דינין שנאמר הרכבת אנוש וגו' מבואר כי בעברו לפניו נכלם ומתבייש ממנו הלוה ואזל סומקא ואתי חיורא והם ב' דינין של תולדות האש והמים הסומק מתולדות האש והחיורא מתולדות מים וק"ל:

דוברות על צדיק עתק שאין להוציא אדם מחזקתו ע"פ דבורו של זה כיון שהוא נוגע בדבר שכל אדם בחזקת צדיק וכשר הוא וק"ל:

קונה אדון לעצמו מאי היא כו'. ולא בעי למימר קונה אדון לעצמו היינו קונה עבד עברי כדאמרינן בפ"ק דקידושין דלא הוי דומיא דהנך שאין להן הנאה כלל משא"כ בקונה ע"ע שיש לו מיהת הנאה בעבדותו גם לא שייך לומר צועק ואינו נענה ודו"ק:

א"ד דביש ליה בהאי מתא כו'. לא ידעתי לכוון אמאי קרי ליה קונה אדון לעצמו ויש לפרש דקאי אצועקין ואינן נענין דאפשר דבמקום אחר יהא נענה כדאמרינן בפ"ק דר"ה שינוי מקום מקרע גזר דינו של אדם שנאמר לך לך מארצך וגו' ודו"ק:

סלייק פרק איזהו נשך

דף פג.

פרק השוכר את האומנין

א"ל [אין] למען תלך בדרך טובים יהיב להו גלימייהו א"ל עניי אנן כו' א"ל אין וארחות צדיקים תשמור פרש"י דאיירי דתברי בפשיעה ועוד פירש סיפיה דקרא הוא עכ"ל דאי קרא אחרינא הוא מצינן למימר דארחות צדיקים תשמור היינו ליתן להם גלימייהו שלא יפסידו ממון עצמם אבל ליתן להם עוד שכר טרחא מכיסו לא הוה משמע אבל השתא כיון דרישא דקרא למען תלך בדרך טובים נמי משמע שלא יפסידו ממון עצמם ע"כ סיפא דקרא וארחות צדיקים וגו' לאסופי בא דליתן להם גם שכר טרחם ועוד נראה בזה דלאו בפשיעה הוו תברי לחבית ורבה דשקל גלימייהו סבר דנתקל פושע הוא כר"מ וא"ל רב

למען תלך בדרך טובים ואתה הולכת אותם בדרך לא טוב במקום מדרון ונתקל לאו פושע הוא כדלעיל וא"ל נמי הב להם אגרייהו של טורח הדרך כיון דלאו פושעים הם והיינו וארחות וגו' שהוא היפך פושעים כדכתיב צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ודו"ק:
סליק פרק האומנין

דף פג:

פרק השוכר את הפועלים
בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים כו'. תזרח השמש וגו' והמקרא הבא תוך הכתובים אלו הכפירים שואגים וגו' התלמוד קצר בו והוא נדרש ג"כ בענין זה שהרשעים שואגים במסתר ולטרוף העניים וכדמייתי בעובדא דראב"ש יארוב במסתר כאריה וגו' ואמר ולבקש מאל אכלם שהצדיקים לא בקשו רק על אכלם שכל עצמו של יעקב לא בקש רק ונתן לי לחם לאכול וגו' וק"ל:
במי שהשלים עבודתו עדי ערב. יום המיתה נקרא ערב אף לגבי צדיקים לפי הדמיון או מלשון ערב ותענוג עש"ה ושכבת וערבה שנתיך וגו' וק"ל:
לאו כחיותא מתילי דכתיב בו תרמוש וגו'. ר"ל דביום מסתירים עצמם כפרש"י ולפי זה לא הוה איצטריך למדרש לעיל ויהי לילה העוה"ז שדומה ללילה אלא לילה ממש קאמר שבלילה מראים עצמם:
עד מתי אתה מוסר עמו כו'. אע"ג שכונתו היה לטובה דלא לתפוס צדיקים כדקאמר דלמא שקלת צדיקי ושבקת רשיעי מ"מ קאמר לו ריב"ק שהיה לך למשוך ידך אפילו מן הרשעים כדמסיק יבא בעל הכרם כו' ושהשיב לו קוצים אני מכלה לפי שקראו חומץ בן יין השיב לו חומץ נעשה מיין ע"י הקוצים שבכרם שנתקלקלו הגפנים על ידי הקוצים אבל כשיכלו הקוצים יתוקן הכרם ויחזור היין למוטב שלא יהא נעשה חומץ ודו"ק:
קרי עליה שומר פיו ולשונו וגו'. פרש"י על הכובס עכ"ל וקרוב לפרש יותר שהיה מצטער על נפשו שאמר תפסוהו וכו' וק"ל:
שהוא ובנו בעלו נערה כו'. הזכיר לו גם בנו להגדיל עונו ועי"ל לפי שמדרך כל הרוגי השרים גם נכסיהם לשרים ואם היה לו זרע מעליא וטוב עדיין היה ראב"ש מצטער על אבוד ממונו לשרים משום דכתיב יכין רשע וצדיק ילבש כדאיתא בסוף ב"ק לגבי מסור לאנוס ודו"ק:
ספיקות שלכם כך כו'. ודקאמר מדחציף כולי האי כו' אינו אלא ספיקא בעלמא ולא הוה ודאי כהנהו דניימו בחנותא:

קרי אנפשיה אף בשרי ישכון כו'. לענין רקב וסרחון מייתי האי קרא אבל רמה שלטה בו כדלקמן דנפיק ריחשא מאודניה דאל"כ אמאי לא חשיב ראב"ש נמי בהנהו ז' דלא שלטה בהן רמה בספ"ק דב"ב כמ"ש התוס' שם מיהו ק"ק למ"ד התם דמייתי האי קרא על דוד דלא שלטה ביה רימה ודו"ק:

דף פד.

א"ל מאי אעביד הורמנא דמלכא כו'. וכן השיב ההוא פרהגונא דלעיל שהיה אפשר שהיה ג"כ ישראל ואפשר שהם נתמנו מפי המלך בעל כרחם אבל ראב"ש לא השיב כך מפני שהוא נתמנה על ידי גמרא שאמר תא אגמרך כו' ודו"ק:

שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון כו'. מפורש פח"ה ע"ש:

שאני ר"י דהדרת פנים לא ה"ל כו'. כפרש"י הדרת פנים זקן עכ"ל ויותר נראה לפרש דיפה תואר לא הוה אלא יפה מראה הוה ששני דברים הם כפרש"י פרשת ויצא וק"ל:

יתיב אשערי טבילה כו' בתוספות ודאמרינן בע"פ האי מאן דמפגע כו' היינו כשפוגע כו' עכ"ל ובתוס' דפ' ע"פ תרצו עוד א"נ ר"י היה אומר שופך בוז על וגו' כו' עכ"ל וק"ק דהא באיהי קדמה ומשמשה אחזה לדידה רוח זנונים וכי כל אשה דפגעה בה ר"י היתה יודעת לומר כן ואין סברא דבאמירתו גם היא מתקנה וק"ל:

מסתכלין בי וניהוי להו זרעא דשפירין כו' ביאורו כענין המקלות אשר פצל יעקב לפי שהטבע מוליד בהזדקקם לפי הציור בדמיונם בעת הריון כדאיתא במדרשות ור"י אזיל לשיטתיה בפרק המפלת דאין אשה מתעברת אלא סמוך לטבילה וק"ל:

אל תקרי עלי עין אלא עולי עין כו'. עיין בזה פרש"י הכא ובפרק אלו נאמרין ובפרק הרואה ובפרק מי שמתו וכן עיין בערוך ערך על פירושים שונים ואענה חלקי גם אני לפי הדרש הוא לשון רפאות ותעלה שיש לזרע יוסף רפואה לעין רעה ויראה לפי הדרש יהיה פורת מלשון פרו ורבו כדברי המתרגם ופירוש הכתוב כי זרע יוסף פרו ורבו שלא היה בא' מהשבטים פ"ה אלפים כמו שהיה באפרים ומנשה וכמ"ש בני יוסף ליהושע ואני עם רב וגו' לפי שהם עולי עין ואינן מתים בעין הרע וק"ל:

חילך לאורייתא ר"ל חילך וכח זה של יצה"ר לאורייתא כשתעסק בה היא מתשת חילך וכדמסיק דבדקביל עליה בעלמא התיש כחו ולא מצי הדר דהתורה נקראת עש"ז תושיה וק"ל:

מאי אהנית לי התם רבי קרו כו'. נראה לפרש דר"ל ודאי לא היה כונתו כמו שהבין ממנו ר"י ולפי שא"ל ר"י ליסטים בליסטיות ידע דע"י שהיית ליסטים ראית שהצחצוח של

הסייף הוא גמר מלאכתו כי החרבות ביד הליסטים הוא לייראם ולהפחיד הנגזלים שלא יעמדו נגדו כי צחצוח חרב הוא דבר המבהיל ומפחיד והשיב לו ר"ל דמאי אהניא לי בזה להודות על דברי שאני יודע בזה יותר ממך מטעם זה שהייתי לסטים ואינו כן כי כבר התם רבי קרו לי כו' כמו שפירשו התוס' ונזכרתי עתה שאז קודם שנעשיתי לסטים ג"כ למדתי כן שצחצוח הוא גמר מלאכתן ור"י הבין דבריו כפשטן כפרש"י וע"כ חרה לו כ"כ עליו וענשו וק"ל:

הוה קאזיל וקרע מאניה כו'. משום דהשתא ראה דמתוך אלו כ"ד קושיות ופירוקים הוה רווחא שמעתתא וה"ל כאלו למד ממנו וחייב לקרוע עליו דמה"ט אמרינן ס"פ אלו מציאות ת"ח שבבבל עומדין זה מפני זה כפרש"י שם וענין כ"ד קושיין וכ"ד פירוקים אחדא מלתא דהשתא בההיא מלתא נתחדשו כ"ד קושיין וכ"ד פירוקים שהן מ"ח פנים וה"ל עם המלתא גופא מ"ט פנים שיש לתורה כמ"ש וכמ"ט מונים תחפשנה וגו' וק"ל:

דף פד:

הוו מייכי ליה שיתין נמטי כו'. שיטין משיכלי כו' שיתין מיני לפדא כו' שיתין עבדי כו' כן דרך התלמוד למנקט שיתין בכל מקום כמ"ש התוספות פרק המקבל ועי"ל הכא שיתין נמטי וכו' משיכלי כו' שקבל עליו יסורין מלמעלה כפי ענשו ומלקות של מעלה ששיעורו שיתין כמפורש לקמן גבי אליהו דמחיוה שיתין פולסי כו' ע"ש וק"ל:

באורתא א"ל אחיי ורעיי כו' קראם אחיי ורעיי ע"ש שקבלם מאהבה ולכך בצפרא א"ל זיל מפני בטול כו' שהן יסורים של אהבה כדאמרינן פ"ק דברכות איזו יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך וגו' ע"ש: ועל כונה זו אמר הכתוב ואהיה נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים וק"ל:

סליקו ואתו הנך ספונאי כו'. ואפשר לפרש דבסוף קדושין אמרינן לא ילמד אדם את בנו חמר גמל קדר כו' שאומנתן אומנת לסטים ר"י אומר משמו כו' הספנין רובן חסידים ולהכי ראב"ש שהיה מכלה הלסטים מכל שאר בעלי אומניות ולא באומנותן שרובן חסידים לכך נדרו לו וק"ל:

א"ל אם כמותי יהיו כלם זכרים ואם כו'. ר"ל אם כמותי שכולם דם טהור יהיו כולם זכרים שאין בהן דם נדה ואם לאו שתהיה חד ספק טומאה ביניהם כדאמריתו תהא נקבה אחת ביניהם שיהיה בה דם נדה והשאר זכרים ע"ש דם הטהור וק"ל:

אוגנין בעליתיה כו'. אע"ג דקבורת המת מצוה היא ועובר בל"ת כדאמרינן בפרק נ"ה מ"מ לא היה חש ר"א על הקבורה דאיבעיא להו התם קבורה משום בזיונא או משום

כפרה והוא כבר בא לידי נסיון שאין רמה ותולעה ישלוט בו ולא יבא לידי בזיון וכפרה נמי לא הוה צריך דיסורים שהיה לו היו ממרקין ומכפרין עליו ועי"ל דמשום כבוד המת שרי להלין והוא משום כבודו עשה כדקאמר ולא מעסקי בי כו' ודו"ק:

פלוני אתה זכאי ופלוני אתה חייב כו'. שהיה מכוין האמת מי הוא זכאי ומי הוא חייב ולא פסק ביניהם שבועה ולא באו לידי שבועת שוא ולכך לא סליק חיה רעה למתייהו כדתנן בפרקי אבות חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא:

אשכחוה לעכנא כו' עכנא עכנא פתח פיך כו' פתח להו כו'. הכונה בזה דהדרא ליה עכנא לרמוז שלא מת זה אלא בעטיו של נחש ולא בעוונו דכבר בחייו היה לו צר /צער/ מערה ונתמרקו עונותיו כדאמרינן בפ"ק דברכות ברית האמור ביסורין ממרקין כל עונותיו של אדם ולזה היה ראוי ר"א ליכנס אצל אביו שהיה לו עמו צער מערה ומת ג"כ בעטיו של נחש ולזה לקמן כשמת ר' יוסי בן אלעזר דלא פתחה להן העכנא ויצתה בת קול דזה לא היה לו צער מערה ולא עלה למדרגת אבותיו:

חלש דעתיה אמר חשיבתו ליה כוותי כו'. משום דעין הרע שולט יותר בחשובים ולכך מעיקרא דקאמר דאסיקו ראב"ש עמיה לא חרה לו וק"ל:

כי הוה אמר רבי מלתא הוה מסייע ליה כו'. יראה לפרש דמעיקרא נמי הוה מקשי ומפרקי אהדדי כדאמר לעיל אלא דראב"ש הוה מסייע ליה לרבי בין בקושי דהוה מקשה רבי אמר זו הקושיא יש בה ממש וכן בפירוקא דהוה אמר רבי הוה מסייע ליה ראב"ש שהוא תירוץ נכון ועשה זה משום כבוד וזה הטעה אותו לומר דקחשיבתו ליה כוותי ואז מכאן ואילך כשאמר רבי יש לי להשיב ועדיין לא פירש הקושיא הקדים אותו ראב"ש דכך וכך יש לך להשיב ולהקשות בזה אבל אין בה ממש וזו היא תשובתה ותירוצה וע"ז חלש דעתיה דרבי שהיה מיצר על שהיה ראב"ש מכוין קושייתו והוא לא היה מכוין תירוצו של ראב"ש ואמר לו אביו בענותנותיה שאל ירע בעינך דבר זה שאין זה חסרון אצלך אבל הוא ארי בן ארי ואפשר ששמע זו הקושיא ותירוצה מאביו ולכך היה מכוין בהן במהירות ואתה ארי בן שועל ולא היה לך ממי לשמוע ועוד יש לומר ע"ד דאמרינן לקמן בלב נבון תנוח חכמה זה ת"ח בן ת"ח ובקרב כסילים תודע זה ת"ח בן ע"ה שהוא ארי בן ארי ואינו מקשה בכל דבר אבל אתה ארי בן שועל ומקשה להתפאר בכתרה של תורה וק"ל:

דף פה.

דלמא יונתן דחזא דגריר עלמא בתר דוד כו'. אבל מה שמשחהו שמואל למלך לא הוו ידעו ביה כ"ע אבל דבר זה הוה מפורסם דגריר עלמא בתר דוד כדכתיב וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד וגו' וק"ל:

קבל עליה יסורין תליסר שנין כו'. דאלו ראב"ש מאהבה באו כו' נראה לפרש דלא נתקבלה תפלתו לבא אלא ביום יבואו יהיו י"ג שנין וכן היו ו' בצמירת' כו' אבל דראב"ש מאהבה באו כו' כדאמרינן לעיל באורתא אמר בואו כו' בצפרא אמר זילו מפני בטול תורה וכדאמרינן בפ"ק דברכות איזה הן יסורין של אהבה שאין בהן בטול תורה אבל דרבי לא באו אלא ע"י מעשה עגלה ולא הלכו בכל יום כשאמר להן זילו שלא היו יסורין של אהבה אלא ע"י מעשה דבני כרכושתא הוו אזלי והוא מבואר שאמר לעגלה דהוו קא ממטי ליה לשחיטה לכך נוצרת דזה ממדת אכזריות שהעגל הוא מובחר שבמינין ועגל בן יומו קרי שור ורוב עגלים לאו להכי קיימי אלא רובן לרדיא קיימי כדאמרינן בר"פ הפרה ולא אמרו אלא סוף בהמה לשחיטה דהיינו בסופה אבל בתחלתה לרדיא קיימי וע"כ אמרי ליתו עליה יסורין דגם סוף אדם למות בזמניה ולא בתחילתו אלא דיסורין ממרקין וע"י מעשה הלכו בכל צפרא ונעשו יסורין של אהבה ע"י כרכושתא שהם בני החולדה שהוא המין השפל שבכל המינין שנבראו מיסוד התחתון כדאמרינן בפרק העור והרוטב כל המינין שיש ביבשה יש בים חוץ מחולדה שנאמר האזינו כל יושבי חלד ואפ"ה אמר עליהן ורחמיו על כל מעשיו אף על מעשיו שהיותר שפלים ואמר דכולי שני יסורי דר"א לא שכיב איניש בלא זמניה דהיינו שלא היה מת על מטתו שום אדם בידי שמים בלא זמניה שהצדיקים נתכפרו ביסורים והרשעים הרי כלו על ידו אבל בשני יסורי דרבי הרשעים שבהם ודאי מתו בלא זמנם דאין יסורין אלא בצדיקים ובבעלי תשובה אבל לא איצטריך עלמא למטרא שלא היה דינא בעלמא ולא היה מדת הדין שולט בעולם שלא להבחין בין צדיק לרשע ואפ"ה כי הוה כו' הוה קיימא בירא מליא מיא וזו הברכה היה מן התהום כדאמרינן סוף פרק סדר תעניות אין לך טפה מלמעלה שאין התהום עולה מלמטה טפחיים ועי"ל משום דראב"ש תפיס גנבא והמיתן בלא זמנן וע"ז קבל יסורין ע"כ אח"כ כשנתכפר לו זכה שלא ימותו בלא זמנם ורבי שתפס מדת אכזריות וע"ז קבל יסורין אח"כ כשנתכפר לו זכה למדת הרחמים שיהיה בעלמא ולא יומא דדינא וק"ל:

פרי צדיק עץ חיים. דזכות הצדיק פריו שהיה עץ יבש מתחלה נעשה עץ חיים שנעשה בעל התורה עש"ה כי הוא חייך וגו'. ולוקח נפשות וכו' אמר נפשות בלשון רבים כי על

ידי שנעשה בעל תורה מתקיים בו לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך גם נפשות שיבואו ממנו יהיו כמוהם כדלקמן מכאן ואילך מחזרת התורה על אכסניא שלה:

כל המלמד בן חבירו תורה כו'. והמלמד בן ע"ה תורה כו' הזכות הוא מן הדומה למעשה דכל המלמד בן חבירו תורה ומביאו לישב בישיבה כדקאמר הכא כי גדל אתא יתיב במתיבתא כו' זוכה הוא לישב בישיבה של מעלה והמלמד בן ע"ה תורה שלפי גזרתו לא יהיה בעל תורה דכל המוליד בדומה הוא מוליד אבל הלומד עמו מבטל טבעו וגזרתו זוכה גם כן שהקב"ה מבטל גזרתו בשבילו כמ"ש כפי תהיה כפרש"י בספר ירמיה שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה ע"ש:

כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח כו'. מאי אמר ה' אמר הקב"ה אני ערב לך בדבר זה מאי מעתה ועד עולם כו' הקושיות וכי עד השתא לא ידע מאי מעתה ועד עולם ולמאן הוא ערב ולישנא דמחזרת ולא קאמר חוזרת [קשה] והנראה כלפי מה שאמרו בפרקי אבות והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך דלבן ת"ח קאמר הכי שיתקן עצמו ללמוד תורה אז אפשר לו לבא למקום אבותיו אבל בלי שיזרז עצמו מצד ירושה לא ימלא מקום אבותיו וע"ז אמר ואני ערב בדבר שהערב בכל מקום למלוה בעבור הלוה והכא מי הוא הלוה אלא האדם עצמו חייב ללמוד תורה ולתקן עצמו והקב"ה ערב לו שישתלם לו דהיינו שיבא לידי מעלת מקום אבותיו והשתא שפיר קאמר מאי מעתה ועד עולם דהא בן ע"ה נמי כך הוא דבלימוד תורה תליא מלתא ומאי אולמיה בן ת"ח של בן ת"ח מבן ע"ה ואמר דבהכי עדיף בן ת"ח של בן ת"ח מבן ע"ה שהתורה שלומד מחזרת ומסייעתו להגיע ולמלא מקום אבותיו שהיא אכסניא שלה דהיינו בית אבותיו וק"ל:

יתיב מ' תעניתא ואקרויה לא ימושו מפיך כו'. שכן קבלת התורה למשה היה מ' יום לחם לא אכל וגו' אבל בפעם ג' שיהיה זוכה כן לדורות הוי בעי מאה יום בתענית שהוא שיעור הגדול שבשיעורים ורבי זירא דהוה יתיב ג"פ מאה להיות נענה בג' דברים שבקש עליהם ואפשר מטעם כי ג"פ מאה בתענית כולל שנה תמימה חוץ משבתות וימים טובים וק"ל:

דלשתכח תלמוד בבלאה מיניה כו'. פירש רש"י דלא נטרדיה כשעלה לא"י ללמוד תורה מפי רבי יוחנן כו' ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופרוקין עכ"ל הא ודאי דגם בני א"י הוו מקשין ומפרקין אהדדי כדאמרינן לעיל בר' יוחנן גופיה דאמר על ר"ל דהוי מקשי ליה כ"ד קושיות ומפרקינן ליה כ"ד פירוקי אלא דהיינו שהיו מעיינין ומתקנין כל דבר על בוריו והשמועה יוצאה לאור על ידי פלפולם דאהכי מייתי לה התם דר"ל עוקר הרים וחריף טובא הוה והיה מחבב ומיישב דברי ר' מאיר כדאמרינן נמי לעיל דע"י פלפולם רווחא שמעתתא משא"כ בני בבל דאפשר שהיו מפלפלים דוגמת חילוקים שבדור הזה

אשר כל מי אשר יודע לכוין על צד היותר בפלפול של הבל הרי זה משובח וכל אחד מכוין לדחות דברי חבירו כדקרי להו מחבלים שאין נוחין זה לזה בהלכה ועל ידי כך לא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא כדקרי להו נמי התם במחשכים הושיבני והוא שאמר דלא נטרדיה כי פלפול כזה מטריד את האדם מן האמת ואין מגיעו לתכליתו המבוקש וק"ל:

כל תלתין יומי הוה בדיק נפשיה כו'. משום דכל ל' יומא נורא דגיהנם מתחדש כדאמרינן בפ' הספינה כל תלתין יומי מהדרא גיהנם להכא כו' ע"ש:

וקרו ליה קטינא חריך שקי' פרש"י דאיניש גוצא הוה עכ"ל ולכך קרו ליה קטינא וכתב בספר יוחסין דלכך נקרא נמי זעירא בתלמוד ירושלמי ובבבלי נבלע הע' עכ"ל:

דף פה:

על שלא ברכו בתורה תחלה כו'. עיין הפירוש שכתבנו בזה בחידושינו דאגדות דמסכת נדרים:

מ"ד קטן וגדול שם כו'. אלא כל המקטין עצמו על ד"ת בעוה"ז נעשה גדול כו' אפשר שרמזו בכאן על דוד המלך שהרהרו אחריו שבא על א"א אחד מג' שיורדין לגיהנם ואינן עולין ע"ז אמר קטן המקטין כו' והוא דוד שדרשו עליו בפ"ק דמגילה שנאמר בו הוא הקטן גו' דכשם שבקטנותו היה מקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה כך במלכותו כו' נעשה גדול לעוה"ב שהוא יהיה המברך בסעודה דלעוה"ב כדאמרינן בפרק ע"פ אמר דוד לי נאה לברך כו' ובזה נעשה גדול דהגדול מברך ברכת המזון וכן בעבד חפשי גו' אפשר שרמזו על משה רבינו ע"ה דאמרינן בפרק חלק וישמע משה ששמע שחשדוהו בא"א וע"ז אמר כל המשים עצמו כעבד כו' שהוא משה שנאמר בו תורת משה עבדי לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו נעשה חפשי מאדוניו שלא שלט גם מלאך המות במותו כדאמרי' במדרשות וק"ל:

א"ל ר"ח לר' חייא בהדי דידי קמנצית כו'. יראה בזה שהשיב לו ר' חייא דדידי עדיפא מדידך דאי משתכחת תורה ח"ו ודאי דהוה דידך עדיפא שעל ידי פלפולך תחזירה אבל אנא עבידנא שלא תשתכח וא"כ דידך אינה אלא בכח ודידי הוא בפועל ויותר משובח דבר שהוא בפועל מאשר הוא בכח ואמר מאי עבידנא אזלינא ושדינא כתנא כו' שכל מעשה הזה לתורה הוא בתחלה לש"ש ולא היה בו שום שתוף ד"א וכוונה אחרת שלא לש"ש כי אלו קנה בהמה לעורה היה בו מצד המוכר שיתוף ד"א אבל מתחלת גידול הכתנא היה לשם תורה ולמצוה כדמסיים ומאכילנא לבשרייהו ליתמי ואריכנא מגילתא

כו' עד דאתינא אקרו ואתנו אהדדי כו' שכל אחד נעשה לומד ומלמד שהוא מעלה העליונה בתורה וע"י זה לא תשתכח תורה מישראל ומסיק ודקדק דאמר רבי גדולים מעשה חייא שהם עדיפים וגדולים מדר' חנינא מפני דר' חייא הם במעשה ובפועל ודר' חנינא אינן אלא בכח:

אפי' מימר א"ל אין אפי' מאבא כו'. אפשר שא"ל אין על צד הענוה דאמרי' בסוף סוטה משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא דהא מצינו ברבי עדיפא אפי' מדר' יוסי דאמרינן בפרק כל כתבי א"ר יוסי מימי לא הסתכלתי במילה שלי איני והאמרו ליה לרבי מ"ט קרו לך רבינו הקדוש כו' ברבי מלתא אחריתא הוה ביה שלא הכניס ידו תחת אבנטו:

ור' יוחנן אצל ר' חייא לא כו' א"ל באתר דזקוקין דנורא כו'. המשל בזה הנפח שהוא המנפח הגחלים להבעירן ובידו הוא בכח אבל באתרא דכבר יש שם זיקוקין דנורא וביעורין דאש אין צריך לעייל נפחא תמן שיש שם הבל והמשל בזה את ר' חנינא המשיל לנפח שיש בידו להבעיר האש ולהחזיר התורה ליושנה אבל לגבי ר' חייא אין צורך לו שהרי יש שם ביעורין וזקוקין דעבד לה בפועל שלא תשתכח וא"כ מאן מעייל בר נפחא שהוא ר' יוחנן שהיה תלמיד ר' ינאי ור' חנינא לתמן שהרי אין צורך לו ואפשר שמזה המשל קרא לו לרבי יוחנן בר נפחא בפ' חלק ובספר יוחסין פי' טעמים אחרים דחוקים ע"ש ודו"ק:

אמינא מתנייתא דמר כו' מתנינא ואתסאי שע"י זה המת דר בשני עולמות כדאמרינן בפרק האשה רבה אגורה באהלך עולמים כו' כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז כאלו שפתותיו דובבות כו' וק"ל:

יומא חד ריש ירחא הוה כו'. כי זה היום אשר בו חידוש הלבנה הוא רמוז על התחדש מלכות ישראל לעתיד ויום מוכן להתפלל עד"ז כמאמר נוסחו וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה כו' והוא שאמר דאי תקפי היום בר"ח ברחמי הוו מייתי ליה למשיח כו':

אדאוקמינא לאברהם ומשי ידיה ומצלי כו'. הוא מבואר שהצדיקים במיתתם קרויין חיים והמיתה אינה אלא כשינה כאמור לישני עפר והוא שאמר אדאוקמינא לאברהם שהעמידו מתוך השינה ומשי ידיה לתפלה כדין הישן על מטתו שצריך נטילה לתפלה כו' וק"ל:

כי מטא למימר מחיה מתים רגש עלמא כו'. אפשר שזהו התחלת התחייה כי כן מצינו במתים שהחיה יחזקאל ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבנה עצמות כו':

מחיוה ס' פולסי דנורא כו'. והטעם כשם שמלקות שלמטה ל"ט שהוא ג' פעמים י"ג שנות בר עונשין דב"ד שלמטה כן מלקות דלמעלה ס' שהוא ג"פ כ' שנות בר עונשין דב"ד של מעלה:

אתא כו' כדובא דנורא וכו'. וטרדינהו יראה שהוא שר מלך פרס שלמעלה שהוא נקרא דוביאל דאוקמוהו במקום גבריאל וכתבו ליה לישראל ולרבנן באכרגא כדאמרינן בפרק י"ה והוא אתא לטרדינהו לומר דלא אתי עדיין זמן המשיח ועדיין ניתנו ישראל להיות משועבדים תחת יד מלך פרס:

חכים יתקרי ורבי לא יתקרי יש לספק בזה ומה היה חסר שלא נסמך שהרי היה ראש ישיבה בנהרדעא בלי סמיכות ואפשר לומר בענין הסמיכות הא' שיש לו רשות לכוף ולדון ופטור מלשלם אם טעה והב' שיש לו רשות להורות באיסור והיתר כדאמרינן בפרק קמא דסנהדרין כי הוה נחית רב לבבל א"ל ר' חייא לרבי בן אחותי יורד לבבל יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות אל יתיר והרי אף רב שלא נסמך להתיר בכורות נעשה ראש ישיבת סורא וה"נ שמואל נמי בלא רשות נעשה ראש דכיון דנטילת רשות לדון אינו אלא שיהיה פטור מלשלם סמך על עצמו דחכים יתקרי בספרו דאדם ואמרי' הרוצה להתחכם יעסוק בדיני ממונות ע"כ היה דן כי היה חכם בדינין ולכך הלכתא כוותיה בדיני ולא טעה מעולם בדין אבל באיסור לית הלכתא כוותיה ואפשר שהוא עצמו לא סמך על עצמו להורות דבר איסור כיון שלא נסמך ורבי לא יתקרי ודו"ק:

דף פו.

רבי ור' נתן סוף המשנה כו'. רב אשי ורבינא סוף הוראה וסימן עד אבא אל מקדשי כו' עיין פרש"י עוד יש לפרש מקדשי אל הוא סימן לרבי שנקרא רבינו הקדוש שהיה סוף המשנה שהיה רבי נתן קצת לפני רבי שהיה חבירו של רבי מאיר בסוף הוריות וכן אבינה סימן לרבינא דרב אשי היה קצת קשיש מרבינא והיינו בכ"א לאחריתם וק"ל:

אי מקטל קטלי להההיא גברא לא מגלינא כו'. נראה לפרש גם אם נאמר דעכו"ם הוה ממה שאמר דמידע ידענא דגברא דקא בעינא הכא כו' היינו לפי שהלך אחריו כאן ממקום למקום וזו הסיבה שבאה לו וניצל ממנו באשקיוה עוד חד כסא אין המון עם יודעים בזה ובודאי זה החכם שברח מפני בכאן הוא וע"פ עשו כן ולפי שהציל אותו אמר להצילו בנפשו וגם אי מקטלינן לי לא גלינא וק"ל:

ספק הקב"ה אומר טהור וכו' כו'. בפ"ד דנגעים איכא פלוגתא דתנאי בהא דהכי תנן ואם ספק טמא ור"י אומר קיהה ומייתי לה בפ' הנחנקין ובפ' כל היד ומפרש לה רבה

קיהה וטיהר וע"ש בתוספתא דגרסינן רבה כדאמר הכא מאן מוכח רבה ומשום דאיכא לפרש קיהה לאסוף למנין לטמא קאתי רבה לפרושי דאינו כן אלא דבא רבי יהושע למנין וטיהר ובשלהי נזיר יליף לה מקרא ובאגדה זו קאמר דנתבקש על כך בישיבה של מעלה להכריע בדבר דקיהה וטיהר והיינו כדקא ניחא נפשיה אמר טהור ודקאמר ספק הקב"ה אמר טהור גם דליכא ספיקא קמי שמיא לדידן דאיכא ספיקא קאמר ואקרא דמייתי בנזיר לטהר קסמיך וק"ל:

חזו צפרי דמטללי וקיימי כו'. דאין דרך העופות להיות עומדים באויר במקום א' ובזה חזא דעומדין כן שם לכבודו להיות לצל שהיה רבה מונח בחמה וק"ל:

ההוא יומא דנח נפשיה דליה זעפא כו' אפשר משום שלא נספד בו ביום כראוי כדאמרינן בפרק האורג גבי יהושע שרגש עליהן ההר כו' על שלא נספד בו ביום כראוי וק"ל:

דף פו:

והכתיב ויהי לחם שלמה ליום א' כו'. הללו לעמילן כו' הללו לציקי כו' מייתי להו להחזיק הקושיא ונראה דלמדו לומר כן דאי כפשטא לאכילתן מאי רבותיה דהא כתיב ישראל ויהודה רבים כחול הים וגו' אבל לעמילן ולציקי אין הכל צריכין לו ומייתי נמי אלף נשים היה לשלמה כו' להפליג הקושיא ואפשר שלמד כן מקרא דכתיב ויהי לו נשים שבע מאות ופילגשים שלש מאות ויטו נשיו את לבו דהיינו להיכן שיהא סועד בכל יום דלפשטיה לא איצטריך דמפרש ביה ויהי לעת זקנתו של שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים גו' וק"ל:

ואמר רב יהודה בן בקר רך וטוב כו'. ויש לדקדק דבלאו רב יהודה היה עדיפא להקשות דבן בקר משמע חד כדפריך בסמוך ויש לומר דבלאו רב יהודה איכא למימר אין בן בקר והרבה היו דאומר אדם על שוורים הרבה שור כדכתיב ויהי לי שור וחמור וגו' אבל מדרב יהודה דאמר ג' היו פריך שפיר דבשלמה הוי טפי בקרים וק"ל:

התם תלתא תורי לתלתא גברי הכא לכל ישראל כו'. ויש להקשות דא"כ מאי רבותיה דאפי' כסעודת שלמה דהא אפשר דלא בא לכל אחד מישראל כ"א דבר מועט וי"ל דה"ק דאפי' אם אתה עושה לפועלים הללו שאינם מרובים כסעודת שלמה שנעשית לכל ישראל והוא דחוק דלפי זה היו אלו הפועלין מרובין כ"כ שאלו היה עושה להן כסעודת שלמה לא היה בא לכ"א מהפועלים בקר א' ודו"ק:

מאי אבוסין אמר רב שאובסין בע"כ ושמואל כו'. הא ודאי לענין שיהיו שמנין הא חזינן דבאבוסין בע"כ הם יותר שמנין אלא דשמואל פליג וקאמר לענין בריאות למאכל אדם יותר טובים באבוסין מאליהן דשמואל רופא היה כדלעיל וק"ל:

תור ממרעיתו כו'. אהאי קרא ודאי נמי קאי ומשמע ליה דאבוסין דסיפא דקרא קאי נמי אבקר דקרא ובמלת אבוס ודאי דלא פליג אי כמר ואי כמר שהוא מקום שמשמנין הבהמה אלא שהוסיף לומר דאין אובסין אלא שור ותרנגולת דלא אניסא וק"ל:

מדטוב לדרשה רך נמי כו'. ר"ל דתו לא הוה כדאמרי אינשי דלא אמרי רכיך לחוד בלא טוב וע"כ רך נמי לדרשה וק"ל:

כל חד וחד יהביה לנער חד. כתב הרא"ם אבל גבי ובן הבקר אשר עשה דקאי אאברהם כו'. אין לפרש אלא קמא קמא דמטיא אייתי קמייהו עכ"ל דנראה דה"נ גבי ויתן אל הנער גו' אין לפרש קמא קמא נתן אל הנער לעשותו וחד נער היה דא"כ מאי השמיענו קרא בזה דהכא אשמועינן קרא דאברהם זריז היה ולא המתין עד שתגמור בישול כולם אלא קמא כו' ודו"ק:

שלשה לשונות בחרדל כו'. נראה שלמדו לומר כן דלישנא דרך וטוב נופל בפרט על הלשון כההיא דויקרא רבה רבי הוה עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים כו' דכד היא טב לית טב מינה וכד היא ביש לית ביש מינה וחרדל נמי דריש מרך וטוב שהוא עושה המאכל רך וטוב חושבני' דדין כחושבני' דדין ולדרש זה נמי שפיר אתיא נוסף הוי"ו בוטוב וק"ל:

שהרי משה עלה למרום ולא אכל כו'. אליהו נמי הלך למטה במדבר מ' יום ולא אכל איכא למימר דבאקראי נעשה שהלך במדבר דרך יום אחד וישאל נפשו למות עד שהזמין לו הקב"ה עוגת רצפי' וצפחת מים וילך בכח האכילה ההיא מ' יום גו' אבל משה שהיה ג"פ מ' יום בלא אכילה כיון שראה בראשונה שנעשה לו נס שהוצרך לעמוד שם מ' יום בלא אכילה לא היה לו בעלייה שנית ושלישית לסמוך על הנס והיה לו ליטול עמו לחם ומים אי לאו משום דאל ישנה כו' ודקאמר עלה משה למרום אין זה סותר מה שאמרו בפ"ק דסוכה מעולם לא עלה משה למרום דמ"מ עלה למטה מי' ולא אכל שם משום דאל ישנה כו' ומה שהקדים מעשה משה המאוחר למעשה מלאכים המוקדם נראה משום דהא דאין אוכלין לחם המלאכים במרום לא פסיקא ליה אלא מדלא אכל משה שם לחם ועוד נראה דעיקר הראיה ממשה דלא אכל שם לחם אבל המלאכים לא אכלו אלא לפי הדמיון כמ"ש נראה כמי שאכלו ודו"ק:

עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח ואל הבקר כו'. השכר הוא מעין המעשה ואל הבקר רץ גו' הוא בשר ורוח נסע והגיז שלוים שהוא בשר ויקח חמאה וחלב היה השכר המן שהוא מעין החלב כדדרשינן ביומא לשד השמן מלשון שדים כמו שהתינוק טועם כו' והא דלא קאמר בשכר ואקחה פת לחם הנני ממטיר לכם לחם שהוא קרוב יותר מענינו וכן הוא בב"ר נראה לפי שהוא אינו אלא סיפור דברי אברהם עם המלאכים ולא בא הלחם לסעודה כדאמרינן לקמן ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה ודו"ק:

בשכר ג' זכו לג' בשכר חמאה וחלב זכו למן כו'. יש לדקדק דבפ"ק דתענית אמרו המן בזכות משה והבאר בזכות מרים והענן בזכות אהרן ומהך דהכא גופא קשה דמאי קרא לה בארה של מרים וי"ל דבזכות אברהם לא היו זוכין בהן אלא לפי שעה אבל בזכות משה ואהרן ומרים היו נמשכים המן והענן והבאר כך זמן רב מ' שנה ולכך כשמת אהרן נסתלק הענן וכשמתה מרים נסתלק הבאר וכשמת משה נסתלק המן:

וכי בערביים חשדתנו כו'. כבר יצא ממנו ישמעאל כו'. מבואר מדהקדים הרחיצה ללינה שלא כמנהג שהרי לוט ולבן הקדימו הלינה לרחיצה דרשו שהקפיד על האבק שהוא ע"ז לערביים ותשובת מלאכים זו שאמרו וכי בערביים כו' ודאי לא הוזכרה בכתוב ולא למדוה אלא מדלקה אברהם בזה שיצא ממנו ישמעאל אשר הערביים הם זרעו העובדים בזה ואמרינן החושד בכשרים לוקה בגופו וק"ל:

וירא אליו גו'. אותו יום ג' למילתו. מבואר ברא"ם וכתב דאית מפרשי מדלא הוזכר בזאת המראה שום דיבור משמע שלא נראה אליו אלא כדי לבקרו והוא דחה פירוש זה מהיא דבפרק מפנין ומדשמעתין שאמר הקב"ה להמתין לו דכתיב אל נא תעבור וגו' א"כ מצינו שדבר עמו השם אחר שהכניס האורחים עכ"ל ע"ש והנראה לקיים דבריהם דכיון דלא הוזכר שום דיבור כאן לא היתה המראה על דעת הדיבור שהיה אחר הכנסת אורחים וכן משמע מתוך הכתובים:

ומ"ש ביום ג' למילתו היה כו'. דברי הרא"ם בזה באורך אין להם עיקר ורחוקים מצד עצמם אבל הוא מבואר בדברי הר"ן באורך בפרק ר"א דמילה ע"ש באורך דלפי' רש"י אע"ג דביום א' וב' איכא סכנה יותר מביום ג' מ"מ ביום ג' החולשה גוברת יותר כדכתיב ויהי ביום ג' בהיותם כואבים ומ"ה קאמר ר' חמא ב"ח דביום ג' בא הקב"ה לבקרו דהוא עיקר מצות הביקור שהוא חלוש ביותר וצריך לבקרו לעשות צרכיו כמ"ש הר"ן וכן אמרו דאין מבקרין החולה עד אחר ג' ימים ולדברי הרמב"ם ניחא טפי שיום הג' יותר מסוכן ויותר חלוש ובזה יבואו דברי המתרגם על נכון בין לפרש"י בין לרמב"ם בלי גמגום ודו"ק:

והיינו דכתיב אל נא תעבור מעל עבדך כו'. כתבו התוס' הכא משמע שהשכינה היתה רוצה להסתלק כו' ובפ' מפנין משמע כו' אמר להקב"ה להמתין עד שיכניס האורחים כו' ע"ש ונראה ליישב דהא פשיטא ליה לתלמודא דמה שאמר אברהם להקב"ה אל נא תעבור היינו משום שראה שרוצה השכינה להסתלק כדאמרינן הכא דאי משום שרצה אברהם לילך אל האורחים להכניסם ה"ל להקדים האי קרא קודם וירא וירץ לקראתם ומ"ש רש"י בחומש דדרך המקראות לדבר כן הוא דחוק דאמרינן פ"ק דפסחים דבחד ענינא לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה וכן מ"ש החזקוני דדיינינן ליה הכא במקרא מסורס אינו נכון דבתרי פסוקי כי הכא לא אמרינן מקרא מסורס וההיא דרשה דבפ' מפנין לאו משום דא"ל אברהם להקב"ה אל נא תעבור גו' אלא מהאי ענינא נדרש מדהלך מהקב"ה להכניס האורחים והמתין לו הקב"ה הדיבור עד אחר כל מעשה המלאכים שאז א"ל הקב"ה זעקת סדום וגו' והיינו ע"כ משום דגדול הכנסת אורחים כו' ודו"ק:

היינו דכתיב וישא עיניו וירא גו'. בפרש"י בחומש כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה כו' ועוד יש לפרש מדכתיב וירא וירא ב' פעמים שבתחילה ראה אותם נצבים עליו ואחר כך כשראה אותם שפירשו הימנו מיד וירץ לקראתם ונראה לפי דרש זה לא יתכן לפרש לקראתם כמשמעו דהא אחריהם היה רץ שפירשו הימנו אלא דמלת לקראתם פירושו כמו לקרוא אותם שהיה רץ אחריהם להחזירם וק"ל:

דאזיל מיכאל לשזביה ללוט כתבו התוס' הא דאמרינן בב"ר דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות כו'. י"ל וכו' עכ"ל ע"ש וכתב הרא"ם כיון דבב' מקומות עושה ב' שליחות א"כ בתרי סגי וצ"ע עכ"ל ואין כאן קושיא דאין זה מוכרח שיהיה כן לעולם אלא בב' מקומות ה"ל כ"א שליחות אחרת ולפעמים עושה מלאך אחד ב' שליחות בב' מקומות ופעמים ע"י ב' מלאכים כפי רצון הש"י דאל"כ כל השליחות בב' מקומות יעשו ע"י מלאך אחד אלא בב' מעשים במקום א' קאמר כיון שלא הותחל עדיין שליחות שני ע"כ אין מלאך א' עושה אותן דאל"כ למה לא עשה מלאך א' הבשורה והרפואה או ההפיכה וההצלה וזה ברור בלשון התוס' ויש לחכמי הקבלה דרך אחרת בזה עיין בספר בחיי ובראקנטי וק"ל:

דכתיב ויהפוך ולא כתיב ויהפכו וא"ת והא כתיב כי משחיתים אנחנו גו'. והחזקוני תירץ כיון שבהפיכה מצינו לשון יחיד לבלתי הפכי מצי נמי למנקט בלשון רבים עכ"ל אבל התוספות ע"כ לית להו האי סברא דאל"כ מאי מקשה הר"א בתוספות מדכתיב ויוציאוהו ויניחוהו דהא כיון דכתיב נמי ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט שהוא לשון יחיד מצי למנקט נמי ויוציאוהו גו' בלשון רבים ונראה כיון דהמשחית לא היה יכול

להשחית עד אחר שיציל המציל את לוט כדכתיב כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך גו' תלה הכתוב ההשחתה נמי למלאך המציל וק"ל:

דף פז.

ויפצר בם מאד אר"א מכאן שמסרבין לקטן כו'. ואיכא למידק אמאי לא הביא קרא דלעיל מיניה גבי לוט ויאמרו לא כי ברחוב נלין וכ"כ בב"ר וברש"י בחומש וי"ל למאי דאמרינן בפרק אין עומדין ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה והן שאור ומלח וסירוב והשתא קאמר הכא דלקטן מסרבין אפילו יותר מדאי כדכתיב ויפצר בם מאד מיהו בפרק כיצד צולין משמע דאין מסרבין לגדול כלל וא"כ על כרחך הא דמעוטו יפה בקטן קאיירי ואולי דבאדם בינוני קמיירי ודו"ק:

מכאן שהצדיקים אומרים מעט כו'. מילי דאבות הוא ושנויה במסכת אבות והטעם מפני שלפעמים ימנע האורח מלהכנס והמקבל מלקבל כדי שלא ירבה לטרוח את המקבל והנותן וזהו פי' הכתוב שאמר אברהם לא תרבו לטרוח עלי רק שתסעדו עמי פת לחם ואחר כך תעבורו וק"ל:

דאיכא דוכתא דקרו לתיקלא קנטירא. רש"י הביאו בהיפך דאיכא דוכתא דקרו לקנטרא תיקלא וכ"ה בפרק יש בכור והוא נכון לפרש כי שקל סתם הוא סלע כדאמרינן התם ואיכא דוכתא דקרא לקנטרא שהוא משקל הגדול תיקלא סתם ואברהם א"ל שקל סתם הוצרך לתת לו קנטרין כאותן מקומות דקרו לקנטרא תקלא סתם אבל לפי גירסת ספרים דהכא אינו מתפרש יפה וק"ל:

כתיב קמח וכתיב סולת כו'. דקמח אינו סולת כדאמרי' באבות ולא משמע להו דאתרוייהו אמר למהר כדאמרינן בב"ר סולת לעוגות וקמח לעמילן כו' דא"כ לכתוב וסולת בוי"ו וה"ק כתיב קמח וכתיב סולת בלא וי"ו לפי ששרה הביאה קמח תחת סולת שאמר אברהם דודאי אברהם לא היה עינו צרה שהרי אמר מעט ועשה הרבה כדאמרינן לעיל וק"ל:

אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה ושרה כו'. עי' בזה בח"א בפרק קמא דנדה:

יודעים היו מה"ש ששרה כו'. יראה לפרש למ"ד להודיע כו' לא היו יודעים המלאכים היכן היא אלא שאמר כי הכתוב לא סיפר כל זה ולא נכתב אלא להודיע לנו שצנועה היתה ולא באת במקום האורחים עד שהוצרכו לשאול עליה כי באהל היתה ומ"ד יודעים היו כו' שהמלאכים עצמם לא שאלו עליה אלא להודיע לבעלה שצנועה היא ולחבבה עליו ומאן דאמר כדי לשגר לה כוס של ברכה כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו ומשגר כו'

כי היכי דתתברך דביתהו עיין בזה שם וראיתי מי שהקשה וכי לא היה לו לאברהם לשגר כוס של ברכה והאריך בזה בדרכים דחוקים לאין צורך כי גדול במלאכים היה המברך כדאמרי' האורח הוא מברך והוא המשגר כוס של ברכה כדאמרינן התם בההוא עובדא דעולא כריך ריפתא בריך כו' א"ל רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא כו' וק"ל:

למדה תורה ד"א כו'. עיין בדברי נ"י בזה והרא"ם כתב על פרש"י שבחומש ולאשה על האיש הוא שיבוש וראיותיו שם בארוכה ותוכן דבריו שבאו הנקודות לעקור התיבה לדרוש מיניה שישאל אדם באושפיזו היינו דוקא לאיש על האשה אבל לאשה על האיש אסור ומה ששאלו לשרה אי"ו אברהם שאני מלאכים דלית בהו יצה"ר ואין אלו אלא דברי נביאות ותמוהין הן דאכתי קושית תוס' דבשמעתין במקומה עומדת דלמה באו הנקודות על תיבת אליו טפי ה"ל למנקד על איה שרה שהיא עיקר השאלה ששאלו עליה ונלמד מיניה דלא היו צריכין לשאול עליה אלא ללמוד ד"א שישאל אדם לאיש על האשה אבל נקודות אי"ו משמע ללמוד ד"א לשאול לאשה על האיש והנראה לקיים כל פירושי רש"י שלפנינו שבכולם כתוב ולאשה על האיש והשתא שפיר באו הנקודות על אי"ו ומיהו ה"ה ד"א לשאול לאיש על האשה דעיקר קרא בהם קמיירי ומה שהביא הרא"ם ראיה לדבריו לאסור לשאול לאשה על האיש משום דקול באשה ערוה לאו ראיה היא דודאי לצורך דבר מה מותר לדבר עם האשה דהא עלי דבר עם חנה ואלישע עם השונמית ולא קאמר דבור באשה אלא קול בנהנה מקולה ודקאמר בפ' י' יוחסין לישדר שלמא לילתא משום דאמר שמואל קול באשה ערוה היינו דמדמה שילוח שלום לאשה לקול אשה שמביא ג"כ לידי חבה כדמסיק דאפי' על ידי בעלה אסור אבל לשאול באכסניא לאשה על האיש כיון דד"א הוא מקרי לצורך ג"כ ומ"ש דשאני מלאכים דלית בהו יצה"ר דאל"כ הא דהקשו בגמרא על התוספתא דלמדה ד"א כו' מהא דאמר אין שואלין בשלום אשה למה לא הקשו על המקרא עצמו דכתיב ויאמרו אליו איה גו' אלא ע"כ לומר דשאני מלאכים כו' עכ"ל אין כאן מקום קושיא דהמקרא אפשר לפרשו ששאלו איה שרה כדי לבשרה שיהיה לה בן אבל על התוספתא שאמרה ד"א לשאול באכסניא שאינו אלא שאלת שלום פריך שפיר מדאמר שמואל כו' גם מ"ש הרא"ם מדברי התוספות דשמעתין כיון דשלא ע"י בעלה אלא אפי' לשאול איה פלונית אסור וכ"ש שישאל לה איה בעליך וא"כ מאי ולאשה על האיש כו' עכ"ל האי ק"ו אין לו עיקר דודאי שלא על ידי בעלה אפי' איה פלונית אסור דלאו ד"א הוא ואדרבה איכא חשדא אבל לאשה על האיש ד"א הוא וליכא חשדא כלל ותו לא מידי ודו"ק:

וחזר היופי למקומו. דרשו ג"כ מלשון עדנה לשון עדי ויופי וכ"ה בב"ר וק"ל:

דלא מותיב הקדוש ברוך הוא כו'. מפי' הרמב"ן ואני זקנתי הוא פי' אחרי בלותי כו' עמ"ש ואחרי בלותי עבר במקום עתיד ושרה גם על עצמה צחקה אבל הרא"ם כתב המפרש שינה הכתוב מפני השלום שהיא אמרה ב' אחרי בלותי גם ואדני זקן והמלאך שינה ולא אמר רק ואני זקנתי טועה דשינה לחוד וקצר לחוד ועוד דמלשון התוספות כו' עכ"ל ע"ש באורך אבל מפרש"י בחומש מוכח כדברי הרמב"ן שהביא דרש דהכא שינה מפני השלום ובפי' ותצחק שרה בקרבה פירש שהיתה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר כו' דלדברי הרא"ם שלא צחקה כלל על עצמה ע"כ יהיה פי' ותצחק שרה בקרבה בקרב לבה וע"כ הנראה לקיים דברי הרמב"ן ששרה בשניהם צחקה ומה שהביא לרז"ל לומר ששינה מפני השלום ואני זקנתי במקום ואדוני זקן משום דה"ל למכתב למה זה צחקה גו' לאמר אחרי בלותי והיינו דקאמר דלא מותיב הקב"ה בהאי לישנא דקאמרה דהיינו אחרי בלותי אלא ואני זקנתי הוא במקום ואדני זקן ושינה מפני השלום וק"ל:

עשה סעודה כו'. ענין הסעודה ביום הגמלו לפרסם הנס נפלא שהיתה בת צ' ולא הפסיקה מלהניקו עד יום גמלו אלא היו מרננים שאין מדרך כל הארץ לעשות משתה ביום הגמל אלא שעשה כן להעמיד דבריו שנעשה לו נס ואינו כן אלא שהביאו אסופי כו' ואמר שכל אחת הביאה בנה ולא הביאה מניקתה אפשר שעשו כן דרך רינון והיתול לומר תניק את בני שאין מניקתן עמי והקב"ה תבע עלבונה ונפתחו שני דדיה כו' ועדיין היו מרננים ואומרים אם שרה הבת תשעים כו' דברים אלו כמו שהם פסוק הוא בפ' לך לך ואברהם אמרם אלא שדרשוהו כאן שאמרם בדרך התימה שכך יאמרו ליצני הדור דאף אם שרה בת צ' תלד [אבל] אברהם היאך יוליד למאה דאל"כ למה הקפיד הקב"ה על שרה ולא על אברהם ואמר מיד נהפך קלסתר כו' נראה שזה היה מיד אחר הגמלתו אבל קודם זה לא היה קלסתר פניו דומה לשל אביו אבל הרא"ם פי' דברי רש"י שבשעת היצירה בעוד שהיה יצחק במעי אמו נדמה לאברהם והוא ע"פ מדרש התנחומא ע"ש ואמרו פתחו כולם ואמרו אברהם הוליד כו' מיתורא דקרא קדריש ליה וכ"כ בתנחומא ע"ש וק"ל:

והוה זקנה. ק"ק דכבר כתיב באנשי סדום מנער ועד זקן וכתיב ואבינו זקן ובאברם גופיה כתיב ואדוני זקן ואברהם ושרה זקנים מאי אולמיה האי קרא ואברהם זקן מכל הני קראי וי"ל דודאי הזקנה ע"ש רוב שנים היה כבר בעולם אלא שלא היה בעולם הזקנה הניכרת בליבון שיער ודבעי משתעי בהדי אברהם כו' וע"ז בקש רחמים להיות הזקנה ניכרת בליבון שיער ודריש לה מדכתיב ואברהם זקן בא גו' דכבר כתיב מקודם שנולד יצחק ואדני זקן ואברהם ושרה זקנים שהיה אז אברהם בן ק' שנה אבל האי קרא ואברהם זקן

בא גו' היה אחרי זה לפי שהיה אז יצחק גם בחתימת זקן ומאן דבעי למשתעי כו' וע"כ בקש אברהם רחמים שיהיה לו הזקנה בליבון שיער וק"ל:

אתא יעקב כו'. לפי שלא הזכיר כאן שקרא אותו כמו שהזכיר בפ' הקודמת לפי שהאמירה שאביו חולה היא עצמה הקריאה שנתחדש באביו החולי קודם מיתה דבר שלא היה בא לעולם והוא כדי לברך בניו ויצוה אותן כפרש"י וק"ל:

ג' חלאים חלה אלישע. אפשר שדרשו כן מג' לשונות בהאי קרא חלה א' את חליו ב' אשר ימות ג' וכ"כ בפי' רש"י בפ' חלק ולא מצאנו בו שום עון לתלות חליו רק בשתים אלו שדחפו לגחזי ושגירת דובים כו' וק"ל:

דף קז.

פרק המקבל שדה מחבירו

ברוך אתה כו'. לפי שכולל את כל המעשים ומאורעיו בברכה שנא' יצו ה' אתך את הברכה גו' ובכל משלח ידך וברכך בארץ וגו' וע"כ אמר בדברים הפרטיים שדיבר ולא פירש בהן מאי קדרש בהו שלא נכללו בכלל ברכה הכוללת ואמר ברוך אתה בעיר גו' למר בית הכנסת ולמר בית הכסא לפי שרוב בתי כנסיות ובתי כסאות שלהם היו מחוץ לעיר אמר ברוך אתה שיהיה לך בסמוך לך בעיר ואפשר שעל זה אמרו בברכות כל מי שיש לו בהכנ"ס בעירו ואינו נכנס לשם נקרא שכן רע וברוך אתה בבואך שלא תמצא אשתך כו' עיין פרש"י הכא אבל בחלק פרש"י בע"א וז"ל דקשה לו כשימצא אשתו ספק נדה יותר מודאי שעל הספק הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע עכ"ל וקרוב לזה במהרש"ל וסיים ברוך אתה בצאתך שיהא צאצאי כו' כדאמרינן בפ"ק דתענית שאחר שזכר שנתברך האדם בכל הברכות אמר במה אברכך שיהא צאצאיך כמותך ומשל לאילן ע"ש:

שליש בתבואה כו' פרש"י שיש שנה שלוקה כו' והוא דחוק דכבר כללו בכלל פרי אדמתך ויש לפרש שיהיו נכסיך משולשין כו' שלא יחסר לך כלל והן עיקר צרכי האדם שנשתבחה בהן א"י התבואה הוא האוכל והגפנים השתיה והזיתים לסיכה ולמאור והן קובעין ברכה לעצמן שעל הזיתים נמי על היוצא מהן מברכים בורא פרי העץ משא"כ בכל שאר מינין ומ"ש שתהא יציאתך מן העולם כו' פירש הרא"ם בד"א דאל"כ ברוך אתה בצאתך ברוך אתה בבואך מבעי ליה שהרי היציאה מהבית קודם לביאה עכ"ל ולכאורה אין זה הוכחה לפי מ"ש התוס' בריש פ' הפועלים גבי פועל בכניסתו משלו כו' דכן דרך התלמוד כדאמרינן לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' אבל מטפס ועולה כו' ואיכא

למימר דמ"מ אין זה דרך המקרא כדכתיב אשר יצא לפניהם ואשר יבא וגו' ובדוד כי הוא יוצא ובא לפניהם גו' ומה שהקשה הרא"ם אבל לא ידעתי מה נעשה בארור אתה בבואך כו' עכ"ל נראה דלאו קושיא היא דה"נ איכא למדרש כשם שביאתך לעולם בלא מעשים ומצות כך יציאתך בלא מצות ודו"ק:

דף קז:

תוס' ד"ה תשעים ותשעה מתו וכו' וא"ת א"כ בני יוסף כו' וי"ל שמתו בד"א יותר כו' עכ"ל ק"ק לפ"ז דהאי בי קברי וכי לא היו ביניהם מבני יוסף וי"ל דלא גלוי מבני יוסף לבבל שבכלל עשרת השבטים היו שגלו ללחלח וחבור וכו' וק"ל:

חוץ מצנים כו'. וכתבו התוס' בפרק אלו נערות וא"ת והא דרשינן והסיר ה' ממך כל חולי זו צנה אלמא כו' וי"ל כו'. ולכאורה אין כל זה מספיק הגם שתקנו שאין המאמרים סותרים מ"מ מאי ראיה מביא הכא מהתם ויש ליישב לפי דרש ר"ח יהיה פירוש הכתוב כך כל חולי וגו' לרבות אף החולי שהוא בידי אדם שיכול לשמור עצמו כדאמרינן התם באנטונינוס ודא צלותא היא יתיר חד כסותה וצנתה אזלא אף בזו הבטיח אותם הש"י שלא יצטרכו לו דהיינו שיחם לו הקב"ה עולמו כו' כמ"ש התוס' ובהכי ניחא לדברי התוס' דפחים היינו חום אמאי נקט צנה טפי מחום דחום הוי טפי בידי שמים בעוברי דרכים כדכתיב ואין נסתר מחמתו וכמ"ש שם ודו"ק:

רובם קשה כו'. ולא חשיב להו בההיא דפרק אין עומדין ג' רובם קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסירוב דלא חשיב אלא ג' במעשה אדם והכא איירי במאורעות הבאים על האדם וק"ל:

וקיתון כו'. פרש"י וקיתון של מים למי שאין לו יין עכ"ל ולולי פירושו היה נראה דדוקא קאמר קיתון של מים והם דבריהם בעצמם באבות כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כי המתענגים ברובי מאכל ומשתה אי אפשר להם לעסוק בתורה והוא שאמר ומחכימת פתי וזוכה ללמוד תורה כו' כי הלחם הוא המזון ממוזג לשכל האדם כמ"ש בערבי פסחים כשאמר לו הקב"ה לאדם בזעת אפיך תאכל לחם מיד נתקררה דעתו ואמרו קטן האוכל כזית לחם כו' שנאמר ויוסיף דעת יוסיף וגו' וכן המים הוא יסוד פשוט ממוזג לשתיה אבל שאר אכילות ושתיית היין ושאר משקין מבלבלין השכל וכן מ"ש ונזקק לאשתו ואינו מתאוה כו' אבל שתיית היין מביאה לידי זנות כמ"ש זנות יין ותירוש גו' גם מ"ש מוציא את הקנאה כו' כי המרבה בתאוה רגיל הוא לקנאות חברו כדי שימצא לימודו אבל המסתפק בלחם ומים אינו מקנא חברו בעושרו ובשאר

דברים שזכר כאן למעלת הפת ומלח אמרו בהיפך בפרק אלו עוברין בת"ח המרבה סעודתו בכ"מ דכלפי מ"ש כאן דבריו נשמעין ותלמודו מתקיים בידו ומכניס האהבה אמרו שם בת"ח המרבה סעודתו בכל מקום ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים כו' וכן מ"ש ואין בשרו מעלה הבל זה הוא מסימני הסריס כשאין בשרו מעלה הבל כשרוחץ בימות הגשמים כדאמרינן ביבמות אבל ה"ק שע"י אכילתו פת ושותה מים אין בשרו מעלה זיעה וזיהום כמו מרבוי שאר אכילות שמעלין על בשרו זיעה וזיהום וכן מ"ש והורגת כנה כו' כי המרבה בשר מרבה רמה במעיו. ומ"ש ובחורף מפני הצנה ומייתי מדכתיב ולא יכם שרב ושמש כו' כי בחורף בבקר בעת עליית השמש אז הקור יותר גדול לפי הטבע. ומ"ש ועבדתם את ה' אלהיכם זו קריאת שמע ותפלה כמ"ש ועבדתם וגו' בכל לבבכם איזה עבודה שהיא בלב היא התפלה ואמר וברך את לחמך זו פת במלח כו' רמזו בו ג"כ מלת לחמ"ך הוא אותיות מחל"ך מכאן ואילך והסירותי מחלה וגו' ורב' שהביא מהכא אית ליה כרבי חנינא דכל חולה וגו' הוא צנה ומדקדקים בהאי קרא דכתיב ועבדתם בלשון רבים וכתיב וברך את לחמך וגו' בלשון יחיד דהעבודה שהם מצות ה' כל ישראל ערבים זה בזה מה שאין כן אכילה ושתיה כזו שמסתפקים בלחם ומים לא תמצא רק ביחידי הסגולה וק"ל:

התקוששו וקושו ואר"ל קשט כו' ס"פ ח"ה פי' רשב"ם כלומר הסר קש מבין עינך תחלה כמו לקשש קש כלומר קשט עצמך עכ"ל ועי"ל הכא כדברי המפרשים אותו מלשון חפוש ופשפוש על מעשיו וכמוהו ולמוכיח בשער יקושון ר"ל התקוששו תפשפשו על מעשיכם ואח"כ תהא תפשפש במעשה אחרים כלומר קשט עצמך כו' וק"ל:

דף קיד:

בשיתא כו' עיין פרש"י. ועי"ל בארבעה דהיינו בסדר רביעי מש"ס שהוא סדר נזיקין לא מצינא שהרי מבעיא לי ממך מהו שיסדרו בב"ח כו' דדין זה מסדר נזיקין הוא ולא הוה ידענא דגמרינן מיכה מיכה בשיתא מצינא דהיינו סדר טהרות שהוא סדר ששי מהש"ס דהיינו דין זה דקברי עכו"ם אם מטמאין מסדר טהרות והא דלא קאמר בחדא לא מצינא דהוה בעי מנין לערום שלא יתרום כו' דההוא ודאי ידע דינו דמתניתין היא בתרומות אלא דשאל מנין מתוך הכתוב משא"כ דין דמסדרין דב"ח ודין דקברי עכו"ם לא ידע כלל וק"ל:

סחט גלימא ריחא זבני' וכו'. ולא רצה ליהנות מריחן לכך זבניה וממעותיו לא רצה ליהנות לכך פלגינהו לחתנוותא וק"ל: